

Sprievodca zmenami vo vzdelávacích oblastiach

Vzdelávacia oblasť:

Človek a spoločnosť

NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE

Sprievodca zmenami vo vzdelávacích oblastiach

Človek a spoločnosť

doc. PhDr. Andrej Rajský, PhD.
doc. PhDr. Adriana Kičková, PhD.
Mgr. Zuzana Danišková, PhD.
RNDr. Peter Likavský, CSc.
PaedDr. Monika Brozmanová, PhD.
Mgr. Peter Farárik
Mgr. Mária Harmaňošová

Obsah

01	Aké zmeny prinášajú nové vzdelávacie štandardy?	3
02	Ako „čítať“ vzdelávacie štandardy?	16
03	Ako pracovať so vzdelávacími štandardmi pri tvorbe učebných osnov?	24
04	Ako dosahovať ciele vzdelávacej oblasti priamo vo vyučovaní – praktické ukážky	37
05	Na čo sa pri vzdelávacej oblasti zamerať pri hodnotení?	46

Aké zmeny prinášajú nové vzdelávacie štandardy?

Obsah vzdelávacej oblasti (VO) *Človek a spoločnosť* v primárnom vzdelávaní **nadväzuje na ŠVP pre predprimárne vzdelávanie**, v ktorom je hlavným cieľom viesť dieťa k základnej orientácii v blízkom spoločenskom prostredí, v jeho časových, priestorových, sociálnych a medziludských vzťahoch. Táto vzdelávacia oblasť sa orientuje na poznávanie spoločenského prostredia a na prosociálnu výchovu.

V rámci vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* v primárnom vzdelávaní sa žiaci zoznamujú so svojím sociálnym prostredím a sociálnymi reáliami, ktoré ich obklopujú. Vytvárajú si základy poznania a zručností, ktoré neskôr rozvíjajú na druhom stupni v predmetoch občianska náuka, geografia alebo dejepis. Súčasťou VO je aj etická výchova, preto tu nejde len o rozvoj kognitívnych schopností žiakov, ale aj ich osobnostných charakteristík, vrátane zvládania emócií a osvojovania si stratégií spolužitia a vytvárania vzťahov s inými ľuďmi.

Spoločenskovedné poznávanie vo vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* je rozpracované v rámci štyroch komponentov:

- ~ **geografický komponent**
- ~ **dejepisný komponent**
- ~ **občiansky komponent**
- ~ **eticko-osobnostný komponent**

Uvedené komponenty spoločne napĺňajú desať hlavných cieľov VO, ktoré sú konkretizované vždy pre každý vzdelávací cyklus a postupne graduujú. Tieto ciele sa napĺňajú cez výkonové a obsahové štandardy. Podrobnejšie rozoberá štruktúru vzdelávacích štandardov kapitola č. 2 tohto Sprievodcu.

Nové prvky a prístupy vo vzdelávacej oblasti a ich praktické uchopenie

Výrazná zmena je vo formulácii výkonových a obsahových štandardov. Dôraz sa kladie na aktivizáciu žiakov a na rozvoj vyšších kognitívnych funkcií, preto sú obsahové štandardy formulované **činnostne**.

Zmena prístupu v kombinácii s novými témami nerozvíja len predmetu prislúchajúcu **spoločenskovednú gramotnosť** – tzv. doménovú gramotnosť, ale aj viacero prierezových gramotností. Vo vzdelávacej oblasti dominujú tie prierezové gramotnosti, ktoré z nej priamo vychádzajú. Zaradením obsahu, ktorý doposiaľ nebol v našich podmienkach súčasťou socio-humanitného poznávania, vedie okrem cieľov oblasti aj k rozvíjaniu finančnej, občianskej, mediálnej, interkultúrnej, environmentálnej, ako aj sociálnej a emocionálnej gramotnosti.

Osobitné postavenie majú nadpredmetové koncepty **charakter a metakognícia**. Charakter sa kultivuje nielen na hodinách etickej a náboženskej výchovy, či samotnej VO *Človek a spoločnosť*, zasahuje tiež do všetkých aktivít a celkovej klímy školy. Pozornosť na charakter a metakogníciu je možné upriamovať nielen explicitne (v rámci vyučovania), ale aj implicitne, pri rozličných školských aktivitách (ranné kruhy, triednické hodiny, komunikácia s rodičmi, spoločné komunitné aktivity a pod.).

Vzdelávacia oblasť dostáva svojbytný priestor v podobe samostatného predmetu, ktorý je možné zaradiť už od 1. ročníka – vyučovacie predmety prvouka a vlastiveda zanikajú. Prvý a druhý cyklus pozná už len **integrováný predmet *Človek a spoločnosť***. Vzdelávacia oblasť tvoria aj samostatné predmety etická výchova a náboženská výchova vyučované v alternácii. V treťom cykle tvoria vzdelávacia oblasť vyučovacie predmety geografia, dejepis, občianska náuka a etická alebo náboženská výchova, pričom má škola možnosť pokračovať aj v tomto cykle integrovanou verziou predmetu *Človek a spoločnosť* vcelku alebo čiastočne.

Obsahové zmeny vo vzdelávacej oblasti

Najväčšou zmenou je obohatenie obsahu prvého cyklu o **občiansky a eticko-osobnostný** komponent. V občianskom komponente sa kladie akcent na témy občianstva, fungovanie obce, ekonomické vzťahy, mediálnu výchovu. Eticko-osobnostný komponent smeruje k poznávaniu seba samého, svojich charakterových vlastností a vytváranie vzťahov k iným ľuďom v rámci komunity, v ktorej žiak žije.

Užšia **integrácia spoločenskovednej gramotnosti s osobnostno-výchovnou zložkou** sa prejavuje v prieniku eticko-

osobnostného komponentu do celej vzdelávacej oblasti. Rozmer prosociálnej a morálno-etickej výchovy bude prítomný nielen v predmetoch etická výchova a náboženská výchova, v ktorých už tradične nachádza svoje ťažisko, ale prirodzeným spôsobom sa objavuje aj v témach, ktoré sa primárne orientujú na občianske, dejepisné či geografické zložky edukácie (napr. *úcta k druhým* pri téme *život obce, stanovovanie priorit a sebaregulácia* pri téme *harmonogram dňa a týždňa* alebo *porozumenie druhým* pri téme *odlišnosti života vo vlastnej obci a inde vo svete*).

Prvý cyklus

V prvom cykle sa poznávanie žiakov sústreďuje na ich najbližšie sociálne prostredie a reálie – škola, obec a jej blízke okolie. Žiaci sú vedení k tomu, aby sa dokázali orientovať vo svojom okolí a poznali jeho významné prírodné, kultúrne a historické prvky; spoznávajú kľúčové osoby, úrady, inštitúcie a udalosti dôležité pre život v komunite a obci. Žiaci nie sú len pasívnymi aktérmi; záujem o svoje okolie ich nabáda k zapájaniu sa do aktivít na jeho zlepšovanie, pričom jedinečnosť vlastného priestoru je doplnená o priestor iných a o vzájomné prepojenia so vzdialenejšími miestami doma i vo svete.

~ Geografický komponent

Geografické poznávanie bolo integrálnou súčasťou v prvých troch ročníkoch základnej školy aj podľa iŠVP z roku 2015. V prvouke sa napríklad charakterizovali ročné obdobia z hľadiska zmien v prírode a aktivít človeka, žiaci sa mali naučiť orientovať sa vo svojom bezprostrednom okolí, poznať prvky krajiny v okolí svojej obce, rozlišovať živé a neživé zložky krajiny, rozumieť, aký význam majú pre život na Zemi Slnko, voda a vzduch. Vo vlastivede sa na uvedené poznatky a zručnosti nadväzovalo rozvíjaním schopností orientovať sa aj v širšom okolí obce, vrátane orientácie

podľa svetových strán, ale kľúčovým prvkom, aspoň v 3. ročníku, bolo hlbšie poznanie svojho sídla a jeho okolia.

Geografické poznanie si naďalej zachová **integrujúci charakter**. V centre pozornosti ostáva miestny región (sídlo alebo obec, v ktorom žiaci žijú resp. navštevujú školu), orientácia v bezprostrednom i širšom okolí (aj pomocou máp resp. mapových plánov), poznanie prvkov, ktoré sú významné (typické) pre dané sídlo a jeho okolie.

Považujeme za potrebné upozorniť na 4 prvky geografického vzdelávania, ktoré sú úplne alebo aspoň čiastočne nové.

1. **Počasie**, charakteristiky počasia, jeho zmeny počas dňa a roka. Okrem typických znakov ročných období ide o osvojenie si pojmov, ako slnečno, oblačno, zamračené, daždivo, hmlisto (nie na úrovni definícií, skôr intuitívneho poznávania), ako aj o poznanie a meranie základných prvkov počasia (teplota vzduchu, zrážky, smer a sila vetra).
2. **Spôsobilosti žiakov pracovať s mapou**, pričom sa kladie dôraz na vytváranie vlastných plánov a máp – zobrazovať prvky v rámci školskej triedy, následne školy a jej bezprostredného okolia, potom sa venovať zobrazeniu sídla alebo jeho časti a napokon prejsť na zobrazenie tradičnej mapy (napríklad administratívnej jednotky, do ktorej sídlo patrí). Viac v 4. kapitole.
3. **Porovnanie miestneho regiónu (obce, sídla) s podobným regiónom v zahraničí**. Cieľom je poukázať na spoločné znaky a rozdiely: v prírodnom prostredí, v spôsobe života ľudí, v podobe sídel. Prirodzeným očakávaním je, že tento obsahový prvok bude zaradený na záver 1. cyklu.
4. **Oboznamovanie sa s hlavnými časťami našej Zeme** – kontinentmi (svetadielmi), oceánmi, štátmi, prípadne

mestami, riekami a pod. Tento prvok je nevyhnutne spojený s prácou s mapou sveta – primeranej veku. Ide o pojmy, s ktorými sa žiak často stretáva v médiách alebo v bežnom živote. Je potrebné vyhnúť sa pri jeho uplatňovaní nadmernému rozsahu a systematizácii.

~ Dejepisný komponent

Dejepisné poznanie je zložené z dvoch tematických celkov, ktorých obsah sa **nedelí do ročníkov**, realizuje sa **súbežne**, vzájomne sa kombinuje, cyklicky sa vracia, pretože uchopenie časových vzťahov je náročné vzhľadom na ich abstraktný charakter.

Vyučovanie dejepisu vo vyšších ročníkoch predpokladá, že žiak rozumie chronológii, teda radeniu rôznych časových jednotiek. Nejde len o ich postupnosť, ale tiež o vzťahy medzi nimi navzájom. **Chronológia** je tak jedným tematickým celkom a jednou líniou dejepisného učiva.

Úlohou prvého cyklu je uviesť žiaka do sveta konvenčných „meračov“ a naučiť ho používať tie, ktoré platia v reálnom pracovnom svete.

Obsahový štandard formuluje náročnejšie činnosti, ako doposiaľ. Žiak má napríklad vedieť *určiť vzájomné vzťahy medzi susednými a nesusednými dňami/mesiacmi*. Na tomto základe bude žiak sám schopný vytvoriť *kalendár jedného mesiaca podľa aktuálneho roka a porovnať tak radenie dní v mesiaci aktuálneho a minulého roka*.

V tematickom celku sa okrem tohto objavuje aj obsah spojený s personalizáciou cieľov a **tvorbou časového harmonogramu**. Na konci cyklu, keď žiak rozumie časovým jednotkám, ako hodina, deň, týždeň a vie určiť čas na hodinách, je možné zostrojiť časovú priamku týždňa so zastúpením času

pre príslušné činnosti. Zdôvodňovanie množstva času smeruje k naplneniu cieľa rozvrhnúť si čas na prácu, učenie, zábavu a odpočinok.

Téma rodinných vzťahov vytvára spojenie medzi **poznávaním chronológie a pozorovaním zmien v čase**. Táto tradičná téma prvouky však neostáva len pri *určení členov rodiny vo vzťahu k sebe*. Obsahový štandard vyžaduje, aby žiak určoval vzťahy, čo predpokladá zaujatie inej pozície ako len svojej. Dieťa prichádzajúce do ZŠ má s prírodným cyklom a jeho zmenami celú paletu skúseností z MŠ. Zmeny v čase sú preto tematizované hlavne cez *artefakty, spôsoby života ľudí, miestne pamätníky* a vyžaduje sa prvá práca s historickými prameňmi.

V novom kurikule v prvom cykle sa téma **obce** rozširuje o pozorovanie zmien v lineárnom čase napr. formou tematickej vychádzky alebo porovnávania fotografií z rôznych období. Takto sa žiak zaujíma o minulosť v blízkom prostredí a postupne sa pripravuje na systematickejšie poznávanie minulosti vo vyšších cykloch.

~ **Občiansky komponent**

Občianske poznávanie v prvouke a vlastivede priamo neponúkalo príležitosť stretnúť sa s výrazom občan; pôvodný obsah kládol menší dôraz na život žiaka, ako občana. Témy, ktoré s výchovou k občianstvu súvisia, boli doposiaľ rozložené do všetkých troch ročníkov (správanie sa u lekára, v lekární; existencia pravidiel (bezpečnosti) v škole a na ceste; štátne symboly; udalosti v obci), ale zámer *spoznávať kľúčové osoby, úrady alebo inštitúcie dôležité pre život v komunite a obci*

a ambícia vyvolať u žiaka *záujem o svoje okolie alebo ho zapájať do aktivít na jeho zlepšovaní* chýbala.

Občiansky komponent je preto úplne novým prvkom v kurikule pre prvý cyklus. Pokrýva celé spektrum tém, ktoré s občianstvom súvisia. Je usporiadaný do piatich tematických celkov. Cez *spoznávanie pravidiel v škole a v obci* sa žiak dostane k životu v obci a vzťahom v komunite, ktoré by mali vyústiť do žiakovej roly aktívneho obyvateľa obce. Sústredí sa nielen na úlohu inštitúcií alebo služieb, ale má uvažovať napríklad o využití a udržiavaní verejného priestoru a o jeho zlepšovaní. Svet ekonomických vzťahov sa žiakom otvára cez návody, ako zodpovedne hospodáriť alebo ako sa bezpečne a rozumne postaviť k svetu *médií či reklamy*.

~ **Eticko-osobnostný komponent**

Cieľavedomým zapájaním prvkov, ktoré podporujú **eticko-osobnostný rozvoj žiakov už od prvého ročníka**¹, sa budujú základy morálneho vedomia, kritického uvažovania a rozlišovania dobrého a zlého konania. Reflektuje sa tak potreba výchovne vplývať v tejto oblasti na všetkých žiakov bez rozdielu, a tak predchádzať neskorším psychosociálnym ťažkostiam, extrémistickým postojom a eticko-morálnej dezorientácii. Toto bol hlavný dôvod splynutia pôvodnej VO *Človek a hodnoty* s VO *Človek a spoločnosť*.

Eticko-osobnostný komponent v primárnom vzdelávaní smeruje k **poznávaniu seba samého**, budovaniu svojich charakterových vlastností a **vytváraniu vzťahov k iným ľuďom** v rámci komunity, v ktorej žiak žije. Užšia integrácia spoločenskovednej gramotnosti s osob-

1 Vo vzdelávacej oblasti ČaS je explicitne vytvorený priestor na realizáciu štandardov eticko-osobnostného komponentu. Morálno-osobnostný rozmer edukácie žiakov však implicitne preniká všetkými aktivitami, ktoré škola realizuje (porov. *Sprievodcu pre nadpredmetový koncept Charakter*) a celkovou kultúrou školy (porov. *Sprievodcu pre kultúru a étos školy*).

nostno-výchovnou zložkou primárneho vzdelávania sa prejavuje **v prieniku eticko-osobnostného komponentu do celej vzdelávacej oblasti**, teda aj pri geografických, dejepisných a občianskych témach.

V ŠVP (2023) sa hodnotovo-morálnej výchove venujú explicitne ciele č. 5 – 8 a čiastočne aj cieľ č. 10. Evidentný je explicitný a väčší dôraz na rozvíjanie dobrých charakterových vlastností (cností) v celom kurikule ZŠ; v 1. cykle sa začína všímaním si dobrých črt v konaní kladných vzorov a jednoduchou reflexiou vlastných túžob a snov (porov. cieľ č. 7 a k nemu prislúchajúce výkonové štandardy, príp. tematický celok č. 5 obsahového štandardu). Táto istá línia pokračuje do oblasti obsahových štandardov a ich zoskupenia do tematických celkov, ktoré sa začínajú otázkami slušnosti a zdvorilosti, cez sebaopoznávanie a vnímanie vzácnosti každého človeka, prácu s emóciami a sebariadenie až po rozvíjanie vzťahov v rodine a komunite. K odlišnostiam v porovnaní s iŠVP patrí aj cieľ č. 10, zdôrazňujúci proaktívnu zložku osobnosti žiakov a jej posilňovanie: *Zapájať sa do prospešnej aktivity na úrovni triedy a školy.*

Druhý cyklus

Druhý cyklus (4. a 5. ročník) je jednou z najmarkantnejších zmien v novom ŠVP. Aj v tomto cykle sa ciele vzdelávacej oblasti stále realizujú **integrovane ako jeden predmet**.

Úplne novou formou je to, že časť obsahu vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* sa v 2. a 3. cykle môže vyučovať formou tzv. **tematických dní** pre každú triedu v rozsahu najmenej 4 vyučovacích dní v jednom školskom polroku, pričom jeden vyučovací deň predstavuje 6 vyučovacích hodín. Tematické dni sú zamerané na napĺňanie vybraných obsahových štandardov a na rozvoj prierezových gramotností. Ciele a ob-

sah tematických dní pre jednotlivé ročníky vychádzajú zo vzdelávacích štandardov. Možné námety na tematické dni sú vyznačené v obsahovom štandarde. Jeden príklad je uvedený v kapitole č. 4.

~ Geografický komponent

Geografické vzdelávanie v 2. cykle nadväzuje na znalosti žiakov o miestnom regióne a rozvíja ho z hľadiska **poznávania základných geografických charakteristík Slovenska**. Naša vlasť takto ostáva ústredným motívom obsahu geografického vzdelávania, s menším dôrazom na faktografický prístup v stvárnení tohto obsahu, ktorý doposiaľ výrazne vystupoval v učive o regiónoch Slovenska. Žiaci by okrem toho mali pomocou konkrétnych príkladov a využitia práce s mapou získať poznatky o rozmanitosti prírody a ľudskej spoločnosti, najmä o obyvateľstve sveta a o jeho aktivitách. Veľký význam pripisujeme aj vedeniu žiakov k aktívnemu prístupu k ochrane prírody a krajiny.

Predpokladom je, že geografický obsah bude aj po novom ladený tak, že v 4. ročníku bude mať dominantné postavenie **naša vlasť** a v 5. ročníku sa do popredia dostane obsah zameraný všeobecnejšie. V ňom sa však už nebude klásť dôraz na značne náročné témy týkajúce sa tvaru a pohybov Zeme (čiastočne ich nahradí obsah 2. cyklu vzdelávacej oblasti *Človek a príroda*), ktoré boli pre žiakov príliš abstraktné. Nový obsah je koncipovaný tak, aby žiaci chápali **klúčové myšlienky geografie** (pozri nižšie), procesy prebiehajúce v prírode, spoločnosti a vzťahy medzi nimi vo väzbe na územie Slovenska, regióny sveta a v prepojení na život žiakov. V porovnaní s minulosťou sa posilnia poznatky o ľudskej spoločnosti (niektoré charakteristiky obyvateľstva, kultúrna rozmanitosť, migrácia, činnosť človeka, ekonomické prepojenia).

Konkrétne obsahové zmeny:

1. **Práca s mapou** tvorí základ rozvíjania geografického poznávania, ako aj prvkov geografického myslenia. Žiaci by sa mali posunúť od mapy svojej obce, prípadne miestneho regiónu k mape Slovenska, od jednoduchých obrázkových máp ku geografickým. S tým úzko súvisí rozvíjania tzv. geografickej gramotnosti (procesy a javy v prírode a spoločnosti navzájom súvisia; procesy a javy v prírode a spoločnosti majú svoje priestorové vyjadrenie). Okrem máp rôzneho druhu považujeme za potrebné využívať vo väčšej miere aj ďalšie **informačné zdroje**, napríklad krátke nesúvislé texty (povesti, turistickí sprievodcovia a pod.), fotografie, vrátane leteckých snímok, krátke videá a pod.
2. **Rozvíjanie základov vedeckého poznávania** pomocou otázok ilustrujúcich prvky geografického myslenia: *Kde sa to nachádza? Prečo sa to nachádza práve na danom mieste? Aké vlastnosti má daný objekt? Ako sa daný proces alebo jav mení, vyvíja?*
3. V poznávaní **Slovenska** by sa naďalej malo začínať jeho polohou v Európe, hranicami a susednými štátmi. V prvkoch **prírodného prostredia** nie je nutná prehnaná systematizácia, pri charakteristike **obyvateľstva** je možné zdôrazniť napríklad aj to, že Slovensko nie je domovom iba Slovákov. Zmeniť sa musí prístup k regiónom Slovenska, je potrebné upustiť od atomizovaného členenia územia na prevažne administratívne jednotky. Typické regióny Slovenska (prírodné alebo kultúrno-historické) možno poznávať na základe dominantných prvkov prírody, významných miest, kultúrno-historických pamiatok, lokalít zaradených do zoznamu UNESCO.
4. Zameranie sa na **pretváranie krajiny človekom**. Nemalo by ísť len o opis typov krajín na Zemi alebo výškových stupňov rastlínstva a živočíšstva

na Slovensku, ale aj o porozumenie toho, ako človek zasahuje do krajiny, mení ju, využíva pre svoje potreby. Fotografie a letecké snímky sú dobrým ilustračným prostriedkom na priblíženie problematiky žiakom.

~ Dejepisný komponent

Dejepisný komponent v druhom cykle je inovatívnym prvkom; doteraz sa vlastiveda v treťom a štvrtom ročníku sústreďovala najmä na geografické poznatky (obsahy) a nerozvíjala dostatočne koncepty historického obsahu. Napríklad výkonové štandardy s potenciálne dejepisným nábojom sa viažu ku geografickej zložke vlastivedy – regiónom, nie prioritne k poznaniu minulosti ako takej (*prerozprávať dve povesti (legendy) z cesty po hradoch na východe Slovenska*). Výkonový štandard k pamiatkam vyžaduje len ich identifikáciu na mape a vytvorenie zoznamu (*identifikovať päť najvýznamnejších kultúrno-historických pamiatok Slovenska na mape, vytvoriť zoznam desiatich prírodných divov Slovenska*).

Na úrovni **výkonových štandardov** sa dejepisné poznávanie v novom ŠVP napĺňa cez rozvíjanie základných spôsobilostí orientácie v čase a skúmania minulosti – žiaci prostredníctvom rôznorodých aktivít pracujú so stopami minulosti, analyzujú ich, zaujímajú sa o ich kontext, nadobudnuté spôsobilosti využívajú v tímovej práci a tematických sondách.

Na úrovni **obsahových štandardov** sa žiaci začínajú zaoberať minulosťou najprv cez poznanie spôsobov merania času a zaznamenávania a skúmania minulosti, čím si osvoja spôsobilosti, ktoré neskôr využijú v dejepisnom resp. spoločensko-vednom vzdelávaní v 3. cykle. 2. cyklus vychádza zo zásady od bližšieho k vzdialenejšiemu, prvé príklady sa viažu k dejinám regiónu, obce, komunity a neskôr, primerane veku, nadväzuje témami o vzniku ľudskej spoločnosti

a prvých civilizácií v prepojení s ostatnými komponentmi.

~ **Spôsoby určovania času a zaznamenávania a skúmania minulosti** – žiaci sa oboznámia so základnými pojmami na určovanie času, profesiami, ktoré sa skúmaním minulosti zaoberajú a spôsobmi, ako sa minulosť pripomína, uchováva, zobrazuje a podobne. V obsahu tohto tematického celku je uvedená aj činnosť Návšteva pamäťovej inštitúcie – múzeum, archív, galéria a i. (TEMATICKÝ DEŇ) ako forma inovatívneho prístupu, ktorá prepája školské vzdelávanie s možnosťami múzejnej a galerijnej pedagogiky či vzdelávacími programami pamäťových inštitúcií. Tieto programy aktivizujú žiakov prostredníctvom tvorivej činnosti, ktorej výsledkom môže byť praktický výstup – výtvor.

~ **Počiatky ľudskej spoločnosti a Prvé civilizácie** je príležitosť uchopiť už vlastnú dejepisnú látku cez aktívne učenie sa, bádateľský prístup a integrovanie komponentov.

Podľa iŠVP (2015) je piaty ročník nastavený ako propedeutická príprava na dejepis v ďalších ročníkoch. V novom kurikule je propedeuticky zameraný celý 2. cyklus, teda žiaci sa s dejepisným poznávaním stretávajú o rok skôr a systematicky, pričom ku koncu tohto cyklu nadobudnuté spôsobilosti cielene využijú pri osvojovaní si dejepisných tém. Tieto témy slúžia ako materiál, na ktorej sa trénuje historická gramotnosť.

Nové kurikulum od 2. cyklu zavádza v dejepisnom komponente nový prvok v podobe **tematickej sondy**. Žiaci na vybranom obsahu aplikujú voliteľné formy individuálnej i spoločnej práce – napríklad na vybranú tému usporiadajú školskú výstavu, pričom súčasťou takéhoto procesu je široká škála činností, ako výber témy, predmetov, textov a pod., ich usporiadanie, pomenovanie

a príprava formy a prezentácie výstavy. Inou formou je napríklad divadelné predstavenie na tému regionálnej povesti. Zámerom pri tejto forme učenia sa je aktívne a tvorivé spracovanie témy, nielen jej faktografické uchopenie. **Tematické sondy** sú zamerané na hlbšie ponorenie sa do témy, pričom sa výrazne prelínajú so štandardmi prierezových gramotností (viac v kapitole č. 4).

~ **Občiansky komponent**

Výraznou zmenou prešlo **občianske poznávanie/vzdelávanie** aj v druhom cykle. Vo vlastivede štvrtého ročníka podľa iŠVP (2015) sa v obsahu ani vo výkone neobjavil žiadny štandard, ktorý by bolo možné interpretovať ako výchovný moment občana, v piatom ročníku sa občianska náuka ešte nevyučovala.

Úlohou troch tematických celkov (*Rozlišovanie pravidiel, práv a povinností; Možnosti zlepšovania života vo svojom okolí a v obci, Základy aktívneho občianstva*) je vyjsť z prostredia školy do najbližšieho okolia obce a všímať si napr. *povinnosti občana obce, služby*, ktoré mu obec poskytuje, *proces voľby do miestnych zastupiteľských orgánov*, príklady situácií, ktoré sa na tejto úrovni riešia, ale aj *riešenie susedských konfliktov*. V *základoch aktívneho občianstva* v tomto cykle okrem realizácie riešenia jednoduchého opatrenia v okolí, sa otvára aj téma práv detí a aktivizujúcim prvkom je tu aktívne prejavovanie solidarity s inými deťmi.

Tematický celok *Zodpovedné hospodárenie* ilustruje základné ekonomické vzťahy na úrovni rodiny a jemu blízkych príkladov. Objavuje sa tu však aj uvažovanie o tom, čo všetko môže vplyvať na cenu produktu. Posledný tematický celok má už pomenovanie cez odborný výraz *mediálna gramotnosť*, ktorá bola v iŠVP prierezovou témou. Okrem tematizovania vplyvu reklamy sa dotýka aj aktuálnych problémov bezpečného a etického správania sa v online prostredí.

~ Eticko-osobnostný komponent

V 2. cykle organicky nadväzujeme na morálne spôsobilosti nadobudnuté v 1. cykle. Aj v tejto oblasti platí zavedený **špirálovitý prístup**: so žiakmi sa vraciame k už predtým rozvíjaným spôsobilostiam a obsahom (*zdvorilá a rešpektujúca komunikácia, sebapoznávanie, práca s emóciami*) s ambíciou hlbšieho zvnútorňovania a zapájania vyšších kognitívnych schopností (napr. *základy argumentácie, pravidlá úspešnej diskusie, väčší dôraz na samostatné uvažovanie a na sebariadenie žiakov a pod.*). Cieľavedomým zapájaním prvkov podnecovania eticko-osobnostného rozvoja žiakov na vyučovaní pokračujeme v budovaní základov morálneho vedomia, kritického uvažovania a rozlišovania dobrého a zlého konania. Eticko-osobnostný komponent aj v 2. cykle smeruje žiaka k **poznávaniu a rozvíjaniu seba samého**, k budovaniu svojich charakterových črt a **skvalitňovaniu vzťahov k iným ľuďom** v rámci komunity, v ktorej žije.

Oproti iŠVP (2015) sa opäť ukazuje **rozdiel** už pri formulovaní všeobecných cieľov (najmä cieľov č. 5 až 8 a čiastočne aj cieľa č. 10). V 2. cykle sa zdôrazňuje ochranná funkcia asertivity a zvládania tlakov žiakov vo vzťahu k potenciálnemu šikanovaniu, manipulovaniu či zneužitiu. K odlišnostiam v porovnaní s iŠVP (2015) patrí aj všeobecný cieľ č. 10, zdôrazňujúci proaktívnu zložku osobnosti žiakov, vyjadrený vo výkonovom štandarde *Žiak vie/dokáže v spolupráci s druhými navrhnúť a uskutočniť aktivitu na riešenie vybraného problému vo svojom okolí alebo aktivitu na pomoc druhým pre podporu solidarity a spoločného dobra.*

Tretí cyklus

V treťom cykle je možné jednotlivé komponenty realizovať podľa rozhodnutia školy ako **samostatné predmety alebo formou ich plnej prípadne čiastočnej integrácie**.

~ Geografický komponent / Geografia

Cieľom nového ŠVP je zachovať geografiu ako predmet, ktorý v sebe **integruje problematiku prírodného prostredia a človeka s jeho aktivitami**, pričom vytvára príležitosti na poznávanie vzájomných vzťahov týchto prvkov. Okrem toho má geografia rozvíjať aj postoje žiakov a vplyvať na ich hodnotovú orientáciu, napríklad v oblasti ochrany životného prostredia, rešpektovania odlišnosti ľudí, uvedomovania si rozdielov v súčasnom svete.

V tejto časti poukážeme iba rámcovo na najvýznamnejšie zmeny, ku ktorým dochádza vo vzdelávacích štandardoch geografie (geografickom komponente).

Dochádza k podstatnému redukovaniu výkonových štandardov vzhľadom na nutnosť rešpektovať koncepciu ŠVP ako celku, pričom tieto štandardy sú v porovnaní s výkonovými štandardmi v iŠVP formulované všeobecnejšie.

Výkonové štandardy geografického vzdelávania sú viazané najmä na 1., 2. a 4. čiastkový cieľ pre 3. cyklus, kde sú ľahko identifikovateľné (*porovnať geografické špecifiká vybraných regiónov a štátov v Európe a vo svete; posúdiť vplyv klimatotvorných činiteľov na podnebie na Zemi, v Európe a na Slovensku; vytvoriť tematickú mapu v papierovej alebo digitálnej podobe a pod.*). V geografickom vzdelávaní sú využiteľné a podstatné aj niektoré výkonové štandardy z iných cieľov vzdelávacej oblasti (*vysvetliť na vybraných príkladoch zmeny a prepojenosť v súčasnom svete pod vplyvom globalizácie; zhodnotiť príčiny a dôsledky migrácie a pod.*).

Základné obsahové zmeny v geografickom vzdelávaní je možné zhrnúť do zjednodušeného konštatovania „**menej regionálnej a viac tematickej geografie**“.

Tematický celok *Zdroje geografického poznávania* dáva okrem dôrazu na rozvíjanie základných spôsobilostí v práci s mapou do popredia aj vyššie myšlienkové operácie (analýza, interpretácia a tvorba mapy). Okrem toho zvyrazňuje funkciu *štatistických údajov, textov, obrázkov, fotografií a videí* pri rozvíjaní geografického myslenia. Cieľom je dosiahnuť, aby žiaci boli schopní pomocou uvedených prvkov na primeranej úrovni *získavať, spracovávať a prezentovať informácie, identifikovať súvislosti a tvoriť závery*.

Tematický celok *Planéta Zem a jej prírodné krajinné sféry* má podobné zameranie ako doterajšie tematické celky 5. ročníka *Planéta Zem a Cestujeme po Zemi* a obsahuje štandardy zamerané na **planetárnu a fyzickú geografiu**. V niektorých prípadoch dochádza k zdanlivému prekryvaniu so vzdelávacou oblasťou Človek a príroda (*Vnútorne a vonkajšie geologické procesy*), vo VO Človek a spoločnosť sa však dôraz kladie na priestorový rozmer uvedených procesov a javov. Pridaným obsahovým štandardom je *Porovnanie pevninských a horských ľadovcov – oblasti výskytu, význam, príčiny a dôsledky topenia sa ľadovcov*.

Väčší priestor ako doteraz dostávajú základy **humánnej geografie**. Tematické celky *Obyvateľstvo Zeme a Činnosť ľudí na Zemi* majú za cieľ oboznámiť žiakov so základnými procesmi a javmi humánnej geografie na globálnej aj regionálnej úrovni a poukázať na vzájomné prepojenia súčasného sveta – napríklad cez *skúmanie príčin a dôsledkov migrácie alebo prostredníctvom odhaľovania súvislostí globálneho obchodu na príkladoch vybraných komodít od miesta získavania surovín a spracovania, cez dopravu až po miesta spotreby*.

Vzťahom medzi človekom a prírodným prostredím, ekonomickým a iným nerovnostiam či otázke udržateľnosti

života na Zemi sa venujú obsahové štandardy nového tematického celku *Výzvy a problémy súčasného sveta*, ktoré integrujú environmentálne a spoločenské problémy viazané v doterajšom iŠVP iba na regióny sveta. Zároveň ich dopĺňajú o aktuálne obsahy, akými sú klimatická zmena, ukazovatele ľudského rozvoja alebo humanitárna a rozvojová pomoc.

Regionálna geografia ostáva súčasťou výučby prostredníctvom tematických celkov *Regióny sveta* a *Slovensko*. V porovnaní s iŠVP sa predpokladá iba mierne redukcia obsahového štandardu pri geografii Európy, ale výraznejšia pri ďalších svetadieloch. Cieľom však ostáva, aby žiaci mali základný prehľad o ich významných geografických prvkoch a štátoch. Príležitosťou na to by mali byť aj už spomenuté globálne problémy prírodného prostredia a ľudskej spoločnosti. Geografii Slovenska sa aj naďalej venuje dostatočná pozornosť, pričom sa dôraz kladie na rozvoj vyšších myšlienkových operácií cez riešenie problémových a aplikačných úloh, akými sú napr. *posudzovanie zmien vo využívaní krajiny a ich dôsledkov na životné prostredie a spoločnosť na vybraných príkladoch zo Slovenska alebo analýza cestovného ruchu na Slovensku s posúdením jeho silných a slabých stránok, príležitostí a ohrození*.

~ **Dejepisný komponent / Dejepis**

Tretí cyklus nadväzuje na propedeutickú prípravu z druhého cyklu a výkonové štandardy sú zamerané na využívanie vyšších kognitívnych funkcií. Komponent reaguje na aktuálne potreby a vývoj spoločnosti v cieľoch, výkonových aj obsahových štandardoch, pričom sa opiera o nosné piliere transformácie dejepisného vzdelávania:

~ **vedecký bádateľský prístup** – podporuje aktívne učenie sa prostredníctvom práce so širokou škálou školských historických prameňov

a historickou reprezentáciou, teda rôznorodými umeleckými dielami a pod., ktoré zobrazujú historické témy, vedie k rozvíjaniu spôsobilosti **rozlišovať fakty, názory, interpretácie** – kultivuje kritický postoj voči faktom a pramennému materiálu, pričom kladie akcent na využívanie vyšších kognitívnych funkcií;

- ~ **multiperspektivita** – nazeranie na dejinnú udalosť, osobnosť, proces z viacerých uhlov pohľadu – napr. protikladných strán konfliktu, rôznych spoločenských vrstiev a skupín – šľachta/poddaní, menšiny, ženy, deti, migranti, resp. dobový vs. súčasný pohľad a i;
- ~ **inovovaný obsah** – nové kurikulum nastavuje obsahové štandardy tak, že sa aplikujú na všetky tematické celky (*historické obdobie všeobecne a zároveň na našom území*). V iŠVP všeobecné dejiny a slovenské dejiny mali samostatné výkonové a obsahové štandardy a tzv. všeobecné dejiny sú redukované a dôraz je kladený prevažne na slovenské dejiny. Nové kurikulum spája v jednom období tzv. všeobecné a národné dejiny, preferuje tematické vyučovanie, dejiny každodennosti, rôznorodých spoločenských skupín – žien, detí, menšín, a pod... (konkrétne príklady sú uvedené v časti Ako čítať štandardy);
- ~ **regionálny rozmer** – podľa zásady od bližšieho k vzdialenejšiemu sa vybrané obdobie či téma dá spoznávať aj v konkrétnom regióne, konkretizácia je plne v kompetencii učiteľa (napr. v období renesancie a humanizmu sa dá realizovať formou **Tematickej sondy z regionálnych dejín – príbeh novovekej stavby alebo osobnosti**);
- ~ **európska a globálna dimenzia** – objasňujú súvislosti v širšom kontexte a sú potrebné pre porozumenie dnešného diania a výziev, s ktorými sa žiaci v živote stretávajú, tieto

dimenzie sú prítomné napr. v obsahovom štandarde formulovanom ako činnosť: *Porovnanie krátkodobých a dlhodobých dôsledkov európskej kolonizácie vybranej krajiny* – dlhodobé dôsledky európskej kolonizácie je možné sledovať aj analyzovať na ekonomickej či sociálnej nerovnosti v súčasnom svete, je dôležité prepájať dejepisné témy s občianskym aj eticko-osobnostným komponentom s cieľom porozumieť výzvam, ktorým čelíme v súčasnosti.

V treťom cykle je výhodou flexibilné prepojenie výkonových a obsahových štandardov, ktoré pedagógovi ponúka možnosť prispôbiť náročnosť a zameranie obsahu v súlade s predpokladmi svojich žiakov a regiónu.

Vo viacerých tematických celkoch sa vyskytuje činnosť zameraná na prácu s historickou reprezentáciou vo forme umeleckého diela napr.

- ~ *Analýza umeleckého dobového a súčasného diela k totalite (tematický celok Studená vojna),*
- ~ *Interpretácia príbehu/vizuálneho/zvukového diela z medzivojnového obdobia (tematický celok Európa a Československo medzi dvoma svetovými vojnami).*

Zámerom je širšie uchopenie poznania minulosti – nielen úzkeho výberu faktografie politických dejín, ide tu najmä o rozvoj historickej gramotnosti a tiež *kultivovanie vnímania významu historickej pamäti, kolektívnej pamäti, uchovávaní a pripomínania historickej skúsenosti*. Práca s literatúrou a vizuálnym umeleckým dielom je kľúčová, pretože často je to prvý zdroj, s ktorým sa žiak (nielen) stretne a mal by ho vedieť „čítať“ kriticky a správne v kontexte, ale aj pre rozvíjanie *mediálnej gramotnosti*, ktorá je podstatnou zručnosťou pri orientovaní sa vo všetkých oblastiach vývoja vo svete.

~ **Občiansky komponent**

Obsah tretieho cyklu je v oblasti **občianskeho poznávania/vzdelávania** rozdelený do siedmich tematických celkov. Postupnosť tém nie je záväzná, bola zachovaná z predchádzajúceho kurikula.

Prvý celok identita a sociálny rozvoj človeka korešponduje s vybranými konceptmi psychológie a sociológie. Na rozdiel od predchádzajúceho kurikula, vyžaduje súčasný obsahový štandard vysvetlenie vybraných pojmov alebo prístupov na konkrétnom príklade: psychologické pojmy, ako pamäť, učenie, temperament alebo sociologické pojmy majorita či kontrakultúra. Do tohto celku bola zaradená aj téma etikety a bontónu.

Druhý celok pokrývajú **témy z politických vied**, ako rozdelenie a zneužívanie moci, voľby, orgány a inštitúcie štátu, tretí sektor. Opäť sa dôraz kladie na porozumenie cez uvádzanie príkladov (*Uvedenie príkladov a zdôvodnenie významu tretieho sektora; Rozbor príkladov zneužívania moci, populizmu, ohýbania pravdy a polarizácie*) alebo reálnu aplikáciu (*Poznávanie možností komunikácie s inštitúciami a úradmi, digitálne služby štátu*).

Tretí celok korešponduje s **právom**: okrem nových tém (*násilné správanie, postupy vytvárajúce inkluzívne prostredie*) dochádza k väčšej špecifikácii tých pôvodných (ústava, odvetvia práva) s cieľom zatraktívniť témy práva žiakom v tomto veku.

Rovnako to platí pre **celok týkajúci sa ekonomických vzťahov**. Svet ekonómie sa postupne rozvíja cez koncept trhu práce, ktorý je žiakovi bližší, ako napríklad pôvodné témy rôznorodosti ekonomík. Finančná gramotnosť tu nie je pomenovaná explicitne, ale je pokrytá v obsahových štandardoch *Zostavenie jednoduchého modelového rozpočtu domácnosti s rozlíšením jednorazových*

a pravidelných príjmov a výdavkov versus štátny rozpočet a Rozpoznanie rôznorodosti finančných inštitúcií a ich služieb.

Mediálna gramotnosť dostáva kontúry kritického prístupu k mediálnym obsahom vrátane návykov regulácie vlastného správania alebo vplyvu sociálnych sietí na človeka.

Integrácia a globalizácia pokrývajú témy globálnych súvislostí a opäť – význam nadnárodných inštitúcií je potrebné ilustrovať na bežných príkladoch zo života žiaka.

Úplne **novým celkom** v tomto komponente je **Uvažovanie o spoločenských výzvach súčasnosti**. Tento celok bol zaradený ako možnosť simulovať diskusné fóra so žiakmi deviatych ročníkov. Učiteľ občianskej náuky môže hodiny zatraktívniť témami, ktoré budú vo verejnom priestore rezonovať. Avšak dôraz je na predchádzajúcom štúdiu zdrojov, aby sa dbalo na vecnú, argumentmi podloženú diskusiu.

~ **Eticko-osobnostný komponent**

Na 2. stupni vzdelávania sú žiaci vedení k tomu, aby sa odpútali od egocentrického vzťahu k svetu a spoločnosti a nadobudli schopnosť žiť uspokojivo a tvorivo **v prostredí sociálnej a kultúrnej rozmanitosti**. Zdôrazňuje sa perspektíva iných ľudí a rozvíjanie rešpektujúcich, no súčasne aj hlbokých osobných vzťahov (porov. ciele 5 a 6 pre tretí cyklus). Od absolventov sa očakáva schopnosť rozlišovať medzi rozličnými motiváciami konania (kvôli príjemnosti, kvôli zisku, kvôli dobrému cieľu) a **realizovať správne rozhodnutia autonómne** („keď sa nikto nepozera“ – porov. cieľ 7). Znovu je potrebné aplikovať vzostupný špirálovitý prístup, rozvíjajúci a prehľbujúci niektoré permanentne prítomné výzvy (objavovanie a posilňovanie vlastného ja, schopnosť sebaregulácie, kvalitné vzťahy s druhými, zapájanie sa

do aktivít sledujúcich spoločné dobro a i.), no z perspektívy intenzívneho zvnútorňovania a väčšej komplexnosti v prístupe k nim.

K tematickým celkom, ktoré sú **v 3. cykle nové** oproti primárnemu vzdelávaniu, patria: *Nácvik diskusie o etických témach a riešenie morálnych dilem; Rodina, intimita, sexualita a rodičovstvo; Udržiavanie zdravého životného štýlu; Poznávanie etických aspektov ekonomiky; Kultivovanie medzináboženského dialógu a dialógu veriacich a neveriacich a Formovanie environmentálne- etického povedomia.* Všetky tieto tematické celky a ich obsahové štandardy reflektujú kognitívne, afektívne a morálne vývinové špecifiká adolescentov, postupne sa aktívne začleňujúcich do života v demokratickej spoločnosti. Tematický celok Realizácia projektu s pridanou hodnotou explicitne napĺňa vzdelávací cieľ č. 10, ktorý sa vinie celým vzdelávaním na ZŠ (*Prejavovať záujem o dianie okolo seba, vo svete a participovať na veku primeraných prospešných aktivitách*).

Ako integruje VO Človek a spoločnosť prierezové gramotnosti

Integrácia a prekrývanie výchovno-vzdelávacích cieľov, výkonových a obsahových štandardov sa v realite triedy a školy uskutočňuje nielen v rámci vzdelávacích oblastí, ale aj medzi vzdelávacími oblasťami a súčasne pri rozvíjaní prierezových gramotností². Vo vzdelávacej oblasti ČaS sa rozvíja väčšina prierezových gramotností. Predstavujeme niekoľko príkladov, ktoré možno aplikovať v 1. cykle.

~ Environmentálna gramotnosť

K **cieľu č. 4** pre 1. cyklus rozumieť potrebe starostlivosti o životné prostredie na príkladoch z miestnej krajiny sa viažu výkonové štandardy uplatňovať šetrný vzťah k prírodným zdrojom a životnému prostrediu vo svojom okolí a rozpoznať vzájomné vzťahy medzi človekom a krajinou na príkladoch z miestnej krajiny, ktoré korešpondujú s vybranými činnosťami v **geografickom komponente** (napr. Porovnávanie vhodnosti jednotlivých druhov dopravy v obci spojené s posúdením ich vplyvu na životné prostredie), v **občianskom komponente** (napr. Zhodnotenie využitia a udržiavania verejných priestorov na príklade žiakom známeho verejného priestoru, alebo Osvojovanie si návykov smerujúcich k šetrnému zaobchádzaniu so svojimi zdrojmi, prírodnými zdrojmi a životným prostredím (predchádzanie vzniku odpadu a jeho separovanie, šetrenie spotreby vody a elektrickej energie), ale aj **eticko-osobnostnom komponente** (Rozpoznávanie významu sebaovládania a sebariadenia – nie každú túžbu je dobré ihneď uspokojiť).

~ Občianska gramotnosť

Občianska gramotnosť sa rozvíja už od prvého cyklu. V prvom a druhom cykle sa objavuje komponent s rovnakým názvom, ktorý pracuje s témami nielen informovaného, ale aj aktívneho občana (napr. obsahový štandard Navrhnutie, realizácia a vyhodnotenie postupu pri riešení jednoduchého opatrenia, ktoré smeruje k zlepšeniu života v komunite a bezprostrednom okolí; Vypracovanie spoločného vyhlásenia triedy zastupiteľstvu obce k aktuálnej téme).

² prierezovým gramotnostiam pozri: [Sprievodca-ŠP.pdf \(vzdelavanie21.sk\)](#), str. 21.

V treťom cykle, ako to bolo aj doposiaľ, stále ostáva možnosť vyučovať samostatný predmet *Občianska náuka*, ktorý korešponduje s postojovým rámcom občianskej gramotnosti. Navyše, jeden z hlavných cieľov celej oblasti smeruje k prejavaniu záujmu „o dianie okolo seba, vo svete“ a k participácii na veku primeraných prospešných aktivitách.

~ **Mediálna gramotnosť**

Rovnako sa naplno vo vzdelávacej oblasti formuje aj **mediálna gramotnosť** (ako zložka občianskej gramotnosti). Ďalší z hlavných cieľov oblasti *Orientovať sa v zdrojoch informácií, prejaviť kritický a rozlišujúci postoj k médiám, bezpečne a eticky sa prezentovať v online prostredí* sa naplňa od prvého cyklu, keďže sa v občianskom komponente od prvého cyklu zaraďuje tematický celok *Základy práce s mediálnym obsahom*, v druhom cykle sa objavuje už rovnomenný názov *Mediálna gramotnosť* a tretí cyklus pracuje s *Kritickým prístupom k mediálnym obsahom*. Rozvoj mediálnej gramotnosti je výrazne zastúpený a realizovaný v dejepisnom komponente na princípoch práce s historickým prameňom a historickou reprezentáciou.

Práca so vzdelávacími štandardmi je základom ich efektívnej implementácie do procesu výučby. Na to, aby ich učiteľ „vedel čítať“, je nutné porozumieť ich logike a štruktúre, ktorá je založená na gradácii cieľov v jednotlivých cykloch, na činnostnom charaktere obsahových štandardov a na previazanosti medzi cieľmi, výkonovými a obsahovými štandardmi.

Logika a štruktúra

Ako už bolo uvedené, kostru vzdelávacej oblasti tvorí **desať všeobecných cieľov a štyri komponenty**. Všeobecné ciele sú prispôsobené každému cyklu vo vzťahu k požadovanej úrovni ich splnenia na jeho konci. Pre naplnenie cieľa daného cyklu je však potrebné zoznámiť sa s výkonovými štandardmi (VŠ), ktoré ho konkretizujú. Výkonové štandardy sú uvedené v odrážkach pod označením *Žiak vie/dokáže*. Následne sa učiteľ zoznámí s obsahovými štandardmi (OŠ), ktoré sú definované pre jednotlivé komponenty.

Zmenou oproti minulosti je formulácia obsahových štandardov – nepozostávajú len z pojmov alebo názvoslovia, ale aj z **činností**, aby sa vyzdvihla aktívna rola žiakov pri nadobúdaní vedomostí a spôsobilostí. **Pojmy** uvedené v úvode tematických celkov predstavujú základné koncepty, okolo ktorých učiteľ obsahovo sústreďuje vyučovanie. Pojmy teda

neznamenajú nevyhnutne tie termíny, ktoré budú žiaci vedieť definovať, ale majú ich využívať pri aplikácii, evaluácii, interpretácii a pod.

Štyri komponenty definujú obsah vzdelávania, pričom sa **v prvom a druhom cykle** vyučujú v jednom učebnom predmete *Človek a spoločnosť* s presahmi cez medzipredmetové vzťahy (NBV, ETV, iné VO). Hoci reprezentujú geografické, dejepisné, občianske a etické poznávanie, učiteľ ich vo vyučovaní prepája tak, že toto rozdelenie na komponenty žiaci nemusia vnímať. V treťom cykle je možné jednotlivé komponenty realizovať podľa rozhodnutia školy formou integrácie, čiastočnej integrácie alebo ako samostatné predmety. Naďalej sa však môžu vyučovať vo vzájomnej previazanosti a koordinácii.

Tento zámer čo najväčšej integrácie komponentov/predmetov si vyžaduje intenzívnu komunikáciu a didaktický manažment medzi učiteľmi jednotlivých súčastí VO, vrátane predmetov NBV a ETV a na vyššej úrovni aj medzi rôznymi VO, s ohľadom na prierezové gramotnosti. Edukačný vplyv na žiakov má aj život a usporiadanie celej školskej komunity, preto sa viaceré zo vzdelávacích štandardov tejto VO naplňujú aj aktivitami mimo priamej vyučovacej činnosti (napr. za pomoci ranných kruhov, ročníkových/školských projektov,

komunitných aktivít naprieč ročníkmi, sezónnych či dlhodobých edukačných programov, tematických dní v 2. a 3. cykle), ale aj pod vplyvom kultúry vzťahov a klímy v škole. Napr. OŠ *Pátranie po najstarších pamiatkach v obci, miestach pamäti* (v 1. cykle), ktorým sa môžu realizovať ciele 1 – 5, 9 a 10, môžu byť súčasťou dlhobojšieho programu v spolupráci s obcou a okrem rozvíjania zmyslu pre (kolektívnu) pamäť si žiaci vštepujú zmysel pre komunitu (porov. VŠ v občianskom komponente), rozvíjajú vnímavosť k svojmu životnému prostrediu (porov. environmentálna gramotnosť), posilňujú postoj starostlivosti

o spoločné dobro (porov. tematický celok *Rozvíjanie vzťahov v rodine a komunita* v 1. cykle).

Gradácia cieľov, výkonových a obsahových štandardov

Nasledovný prehľad všetkých cieľov umožňuje učiteľovi sledovať, ako sa postupne odvíjajú očakávania od prvého po tretí cyklus. Učiteľ prvého, resp. druhého cyklu sleduje, kam smeruje jeho úsilie, naopak učiteľ vyučujúci v druhom, resp. treťom cykle vie, na čo môže nadväzovať.

Tabuľka 1: Hlavné ciele VO a ich gradácia v cykloch.

Ciele	Hlavné ciele VO	Pre 1. cyklus	Pre 2. cyklus	Pre 3. cyklus
1.	Disponovať znalosťami o vybraných spoločenských, geografických a historických procesoch a javoch v rôznych kontextoch a situáciách.	Identifikovať javy, procesy, udalosti a osoby významné pre život žiaka, komunitu a obec.	Rozvíjať poznanie z oblasti spoločenských, geografických a historických procesov a javov.	Využívať znalosti o vybraných spoločenských, geografických a historických javoch a procesoch v širších súvislostiach a rôznych kontextoch.
2.	Využívať rôzne metódy získavania, spracovávania, interpretácie informácií a prezentácie výsledkov vlastného bádania.	S pomocou učiteľa využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií, osvojiť si základy spolupráce v skupine.	Samostatne využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií.	Vyberať, navrhnúť a uplatniť metódy a postupy získavania, analýzy a interpretácie informácií vedúce k riešeniu rôznych úloh, výziev a problémov.
3.	Rozlišovať procesy kontinuity a zmeny, porozumieť súvislostiam, príčinám a dôsledkom historických a spoločenských javov a procesov.	Identifikovať zmeny v čase a priestore vo svojom okolí.	Porovnať zmeny života ľudskej spoločnosti v čase a priestore.	Porozumieť významu a princípom spoločenských a historických javov a procesov.
4.	Posúdiť vzťahy v rámci prírodných zložiek krajiny a vzájomné vzťahy medzi životným prostredím a činnosťou človeka od lokálnej po globálnu úroveň; rozumieť potrebe udržateľného využívania prírodných zdrojov.	Rozlišovať a skúmať vzťahy medzi prírodným prostredím a činnosťou človeka na lokálnej úrovni, rozumieť potrebe starostlivosti o životné prostredie na príkladoch z miestnej krajiny.	Posúdiť vzájomné vzťahy medzi krajinou a činnosťou človeka na Slovensku, uviesť význam chránených území pri ochrane prírody a krajiny.	Posúdiť vzájomnú previazanosť prírodných zložiek krajiny s činnosťou človeka na regionálnej a globálnej úrovni, poznať možnosti vedúce k udržateľnému spôsobu života na Zemi.

5.	Rozpoznať rôzne vrstvy svojej identity, rešpektovať a oceňovať rozmanitosť ľudí a skupín v globalizovanom svete.	Uvedomiť si jedinečnosť a vzácnosť seba samého a druhých.	Rozvíjať jedinečnosť seba samého, pomenovať základné zložky vlastnej identity a svoje sociálne roly, uplatňovať rešpektujúci prístup k druhým.	Rozpoznať osobnostné, sociálne, kultúrne stránky svojej identity a rešpektovať pozitívne prvky rozmanitosti ľudí a skupín v blízkom aj širšom okolí.
6.	Zvládať svoje emócie, prejavíť empatiu, rozumieť rozličným názorom a postojom, formulovať vlastný názor, aktívne spolupracovať a konštruktívne komunikovať.	Komunikovať s ľuďmi vo svojom okolí ohľaduplným a primeraným spôsobom.	Komunikovať konštruktívne a s ohľadom na spolupatričnosť a spoluprácu žiakov.	Komunikovať konštruktívne s ohľadom na perspektívu iných ľudí a na prehlbovanie osobných vzťahov.
7.	Mať rozvinuté charakterové vlastnosti, presadzovať morálne a etické princípy, vymedziť vlastnú hodnotovú orientáciu pre svoje rozhodnutia a napĺňanie osobných cieľov.	Identifikovať morálne dobro v konaní druhých a vo vlastnom konaní.	Poznať a zhodnocovať vlastné charakterové črty aj s ohľadom na druhých.	Uplatňovať vnútorné motivácie na konanie dobra.
8.	Uplatňovať práva a povinnosti, pravidlá a normy spoločenského života v demokratickej spoločnosti, niesť zodpovednosť za vlastné rozhodnutia.	Chápať zmysel a význam pravidiel, práv a povinností vo svojom živote i v spoložití s inými.	Chápať zmysel a význam pravidiel, povinností a uplatňovať práva ako člen komunity.	Chápať zmysel a význam pravidiel a povinností, uplatňovať práva ako člen demokratickej spoločnosti.
9.	Orientovať sa v zdrojoch informácií, prejavíť kritický a rozlišujúci postoj k médiám, bezpečne a eticky sa prezentovať v online prostredí.	Vysvetliť, odkiaľ sa berú informácie, aké sú ich zdroje a rozumieť dôsledkom rôznych typov správ.	Rozlíšiť dôveryhodnosť zdrojov informácií a bezpečne sa správať v online prostredí.	Analyzovať mediálne obsahy, vrátane sociálnych sietí a ich vplyv na správanie a postoje ľudí, regulovať vlastné správanie v online prostredí.
10.	Prejavovať záujem o dianie okolo seba, vo svete a participovať na veku primeraných prospešných aktivitách.	Zapájať sa do prospešnej aktivity na úrovni triedy a školy.	Aktívne sa angažovať v aktivitách na skvalitnenie fungovania školy a/alebo obce.	Participovať na prospešných aktivitách na rôznej úrovni, aplikovať stratégie aktívneho občianstva a spoluzodpovednosti za Slovensko, Európu a svet.

Rovnako učiteľ sleduje gradáciu štandardov. Gradáciu pri výkonovom štandarde môžeme ilustrovať na príklade **cieľa 10**. V prvom cykle sa žiak zapája na úrovni triedy, pričom obsahový štandard špecifikuje činnosť cez podieľanie sa na činnosti. Vo vyšších cykloch sa rozširuje nielen priestor pre činnosť, ale graduje aj v náročnosti činností.

<i>Cieľ pre prvý cyklus</i>	<i>Cieľ pre druhý cyklus</i>	<i>Cieľ pre tretí cyklus</i>
Zapájať sa do prospešnej aktivity na úrovni triedy a školy.	Aktívne sa angažovať v aktivitách na skvalitnenie fungovania školy a/alebo obce.	Participovať na prospešných aktivitách na rôznej úrovni, aplikovať stratégie aktívneho občianstva a spoluzodpovednosti za Slovensko, Európu a svet.
<i>VŠ pre prvý cyklus</i>	<i>VŠ pre druhý cyklus</i>	<i>VŠ pre tretí cyklus</i>
Podieľať sa na uskutočnení opatrenia na zlepšenie života v triede a škole.	V spolupráci s druhými navrhnúť a uskutočniť aktivitu na riešenie vybraného problému vo svojom okolí alebo aktivitu na pomoc druhým pre podporu solidarity a spoločného dobra.	Navrhnuť, realizovať a vyhodnotiť primerane náročný dobrovoľnícky projekt.

Gradácia obsahového štandardu:

<i>Cieľ pre prvý cyklus</i>	<i>Cieľ pre druhý cyklus</i>	<i>Cieľ pre tretí cyklus</i>
Realizácia jednoduchého prieskumu s cieľom identifikovať možnosti zlepšenia života a prostredia v triede, škole, obci a jej blízkom okolí. Skúmanie vybraného problému v obci a jej okolí, ktorý je spôsobený nevhodnou činnosťou človeka (napr. nevhodné zaobchádzanie so zvieratami, vandalizmus, znečistenie verejných priestorov, nelegálna skládka, spaľovanie odpadu, parkovanie na chodníkoch, vizuálny smog).	Navrhnutie, realizácia a vyhodnotenie postupu pri riešení jednoduchého opatrenia, ktoré smeruje k zlepšeniu života v komunite a bezprostrednom okolí.	Aktívne komunitné organizovanie (identifikovanie potrieb a problémov komunity, nástrojov na ich riešenie a zostavenie plánov na zmenu).

Čítanie štandardov „zhora nadol“

Nasledujúce **dva príklady ilustrujú**, ako sa niektorý zo všeobecných cieľov premieta do gradácie v jednotlivých cykloch a ako sa cieľ v jednom cykle špecifikuje cez výkonové štandardy (VŠ). Zároveň ukazujú, cez ktoré obsahové štandardy (OŠ) sa môžu naplňať uvedené výkonové štandardy.

Cieľ 3 sa v prvom cykle spresňuje na identifikáciu zmien v blízkom okolí.

3. Rozlišovať procesy kontinuity a zmeny, porozumieť súvislostiam, príčinám a dôsledkom historických a spoločenských javov a procesov.	Identifikovať zmeny v čase a priestore vo svojom okolí.
---	---

Tento cieľ sa následne špecifikuje piatimi výkonovými štandardmi:

- ~ rozvrhnúť si čas na prácu, učenie, zábavu a odpočinok;
- ~ ilustrovať plynutie času na vybraných príkladoch z minulosti rodiny;
- ~ porovnať obrazy obce v minulosti a v súčasnosti;
- ~ prerozprávať príbeh viažuci sa k obci alebo regiónu;
- ~ opísať kam, ako a prečo cestujú ľudia z rodiny alebo blízkeho okolia.

Na základe týchto výkonových štandardov **je potrebné hľadať**, ktoré obsahové štandardy k nim prislúchajú. Na prvý pohľad je zrejmé, že ide najmä o tie z dejepisného komponentu, avšak prvý a posledný výkonový štandard navádzajú nahliadať aj do iného komponentu. V tomto cykle sa dejepisný komponent rozdeľuje na dve tematické jednotky *orientácia v čase a pozorovanie zmien*.

V časti *orientácia v čase* je jedným z obsahových štandardov *Tvorba vlastného kalendára jedného mesiaca podľa aktuálneho roka, porovnanie radenia dní v mesiaci aktuálneho a minulého roka*.

Na tomto štandarde je možné ilustrovať dve dôležité veci. Prvou je činnostný charakter, ktorý bol spomenutý vyššie. Nestačí, ak žiak dopisuje do vopred pripraveného radu chýbajúce dni alebo mesiace, ale sám na základe poznania vzťahov medzi týmito prvkami vytvorí kalendár na jeden mesiac a porovná zmeny dátumov dvoch rokov.

Druhou je vzťah medzi činnosťou, výkonovým štandardom a cieľom pre prvý cyklus. Tvorba kalendára na prvý pohľad nesúvisí ani s jedným výkonovým štandardom, a ani s cieľom. Hoci sa ani v jednej z týchto formulácií neobjavuje explicitne niečo ako *identifikovať dni v týždni* alebo *zaradiť mesiace v roku podľa ročných období* (pôvodný ŠVP pre prvouku) je *orientácia v týchto časových jednotkách prirodzene súčasťou daných výkonových štandardov*.

Výkonový štandard *opísať kam, ako a prečo cestujú ľudia z rodiny alebo blízkeho okolia* sa zasa viaže k obsahovým štandardom z geografického komponentu: *Identifikovanie dôvodu (za prácou, vzdelaním, službami, oddychom, poznaním, priateľmi), cieľa (blízka obec, okresné mesto, krajské mesto, zahraničie) a pravidelnosti (denne, týždenne, mesačne, ročne) cestovania ľudí vo svojej rodine a v rodinách spolužiakov*.

Cieľ 7 *Mať rozvinuté charakterové vlastnosti, presadzovať morálne a etické princípy, vymedziť vlastnú hodnotovú orientáciu pre svoje rozhodnutia a naplňanie osobných cieľov* sa v prvom cykle dosahuje vo formulácii cieľa *Identifikovať morálne dobro v konaní druhých a vo vlastnom konaní*. K tomuto cieľu prislúcha päť výkonových štandardov od *Opísať svoje charakterové*

vlastnosti, záľuby, túžby a sny až po Riadiť sa podľa priorít v rozličných druhoch hodnôt – čo je nevyhnutné, potrebné, užitočné, prospešné a príjemné. Prvý z uvedených VŠ sa môže realizovať v 1. cykle v tematickej oblasti *Sebapoznávanie eticko-osobnostného komponentu cez OŠ Určovanie a opis svojich dobrých charakterových vlastností a možností alebo Posudzovanie možností rozvíjania a využitia svojich schopností a dobrých vlastností v budúcom konaní*. Uvedený VŠ sa v 1. cykle môže realizovať aj v tematickej oblasti *Konanie dobra – aj keď sa nikto nepozera za pomoci VŠ Spoznávanie vybraných biblických a archetypálnych príbehov. Identifikovanie posolstva týchto príbehov a vzorov pre život človeka a spoločnosti. Identifikovanie dobrých vlastností postáv z uvedených príbehov (dôvera, odvaha, dobrota a pod.)*.

Tu je možné vidieť aj prekrývanie medzi štandardmi ETV a NBV, čo sa dá využiť pri čiastočne integrovanom vyučovaní naprieč týmito predmetmi. Podobné príklady prekrývania a integrácie štandardov medzi komponentmi, predmetmi, dokonca medzi vzdelávacími oblasťami, možno priradiť k cieľu 7 aj vo vyšších cykloch.

Čítanie štandardov „zdola nahor“

Pri dosahovaní cieľov a napĺňaní výkonových štandardov **je možné postupovať aj opačne**, teda z pohľadu OŠ. Napr. v 1. cykle sa v eticko-osobnostnom komponente nachádza OŠ *Uvedomovanie si, že v každom človeku je niečo cenné a vzácne, hoci sa odlišujeme povahou aj vzhľadom*. Tento OŠ je súčasťou tematického celku *Vnímanie jedinečnosti v každom človeku*, ku ktorému možno priradiť VŠ, ako napr. *Opísať vlastnú jedinečnosť a jedinečnosť druhých, Pomenovať, čo ho spája s ostatnými a Preukázať citlivosť voči*

rôznym potrebám ľudí v blízkom okolí (k spolužiakom, kamarátom, susedom). Tieto (a ďalšie) VŠ vedú k dosiahnutiu cieľa č. 5 *Uvedomiť si jedinečnosť a vzácnosť seba samého a druhých*. Rovnaký postup je možné uplatniť aj vo vyšších cykloch. Takýmto postupom sa dá skontrolovať (napr. pri tvorbe ŠkVP), či boli do vzdelávacieho plánu zahrnuté všetky VŠ a splnené všetky vzdelávacie ciele.

Realizáciou obsahového štandardu, ktorý sa nachádza v téme *Zodpovedné hospodárenie (občiansky komponent, 2. cyklus)* vo forme činnosti *Porovnávanie cien vybraných tovarov na základe rôznych kritérií – veľkosť tovaru, rôzni výrobcovia a poskytovatelia, miesto výroby, vzácnosť, vplyv na životné prostredie*, sa naplnia výkonový štandard *Analyzovať na jednoduchých príkladoch vzťah cien a vybraných komodít*, ktorý nájdeme v cieľi č. 8 (*Chápať zmysel a význam pravidiel, povinností a uplatňovať práva ako člen komunity*).

Cieľom *dejepisného komponentu* je kultivovanie historickej gramotnosti, čo je schopnosť jednotlivca porozumieť a kriticky interpretovať dejiny. Zahŕňa nielen znalosti o minulosti, ale aj schopnosť analyzovať historické udalosti, chápať ich kontext a vplyv na súčasnosť. Ide o schopnosť pracovať s rôznymi zdrojmi informácií, hodnotiť ich spoľahlivosť a rozlišovať medzi faktami a interpretáciami. Historická gramotnosť umožňuje pochopiť, ako sú dejiny prezentované, zaujať informované postoje k historickým a spoločenským otázkam, čím podporuje kritické myslenie a občiansku angažovanosť.

Na uvedenom príklade demonštrujeme spôsob kultivovania historickej gramotnosti od prvého po tretí cyklus cez gradáciu 3. cieľa vzdelávacej oblasti: *Rozlišovať procesy continuity a zmeny, porozumieť súvislostiam, príčinám a dôsledkom historických javov a procesov, ktorý rozvíja kognitívnu doménu*,

a zároveň 6. cieľa *Zvládať svoje emócie, prejsť empatiu, rozumieť rozličným názorom a postojom, formulovať vlastný názor, aktívne spolupracovať a konštruktívne komunikovať*, ktorý rozvíja afektívnu doménu.

Základy historického poznania od 1. cyklu slúžia na postupné budovanie histo-

rickej gramotnosti, čo podporuje rozvoj kritického myslenia, pomáha žiakom vnímať hodnotu spoločenských noriem, tradícií a pomáha im porozumieť svetu okolo seba. Toto predstavuje pevný základ pre ďalšie vzdelávanie v tejto oblasti.

Tabuľka 2: Rozvíjanie historickej gramotnosti od prvého cyklu na príklade gradácie cieľov, výkonových a obsahových štandardov.

Cyklus	Činnosť	Výkonový štandard	Cieľ cyklu
1.	Pátranie po najstarších pamiatkach v obci, miestach pamäti (najstarší hrob na cintoríne, artefakty v rodine, historické budovy, pamätníky, staré stromy a pod.).	~ porovnať obrazy obce v minulosti a v súčasnosti	<i>Identifikovať zmeny v čase a priestore vo svojom okolí.</i>
2.	Identifikovanie spôsobov uchovávaní a pripomínania minulosti (udalostí, osobností).	~ porovnať život v minulosti a súčasnosti na príkladoch z regiónu a Slovenska ~ mapovať miesta pamäti v regióne a na Slovensku, ~ vysvetliť význam pamätných dní a štátnych sviatkov v kalendári, ~ zdokumentovať príklady tradícií spojených s regiónom, ~ interpretovať príbeh z minulosti (povešť, legenda, ľudová pieseň), ~ rozlišovať blízku a dávnu minulosť, historické obdobia, ~ ilustrovať príklady kultúrnych, umeleckých a náboženských prejavov človeka na konkrétnych príkladoch	<i>Porovnať zmeny života ľudskej spoločnosti v čase a priestore.</i>
3.	Rozvíjanie historickej empatie na citlivé témy pre hlbšie porozumenie historických procesov. Diskutovanie o úlohe historickej pamäte pri vyrovnávaní sa s minulosťou.	~ zhodnotiť význam historického javu, osobnosti alebo procesu pre európsku kultúru a svetové dejiny ~ rozpoznať vplyv historických udalostí na každodenný život ľudí, uviesť príklady z každodenného života rôznych skupín, vrstiev obyvateľstva v konkrétnom historickom období	<i>Porozumieť významu a princípom spoločenských a historických javov a procesov.</i>

Gradácia cieľov aj výkonových a obsahových štandardov v ŠVP sleduje plynulý prechod z prvého stupňa na druhý, pričom sa nároky zvyšujú postupne a primerane veku.

V prvom cykle zameriame pozornosť na stopy minulosti v najbližšom okolí – žiaka vedieme ku kognitívnemu vnímaniu a uvedomeniu si, že minulosť má rôznu hĺbku a prejavuje sa rozličnými spôsobmi a formami. Činnosť „pátranie“ vedie k vzbudeniu záujmu o minulosť.

V druhom cykle cez činnosť *Identifikovanie spôsobov uchovávanía a pripomínania minulosti (udalostí, osobností)* vedieme žiakov k poznaniu, že minulosť má význam a vo forme náboženských, štátnych sviatkov, pamätných dní si vedome vyberáme a pripomíname tie udalosti, ktoré reprezentujú hodnoty a postoje, ktoré chceme, aby si žiaci znútorňovali, napr. pamätný deň obetí holokaustu, vznik prvej Československej republiky, či deň boja za slobodu a demokraciu. Pri tejto téme je dôležité rozšíriť obsah aj o iné kultúrne kontexty a okruhy, aby sme v treťom cykle mali na čo nadviazať. K tomu vedie výkonový štandard *vysvetliť význam pamätných dní a štátnych sviatkov v kalendári aj ilustrovať príklady kultúrnych, umeleckých a náboženských prejavov človeka na konkrétnych príkladoch*.

V treťom cykle v rôznych tematických celkoch pracuje žiak s rôznymi podnetmi, zdrojmi, historickými prameňmi, pričom si rozvíja vedomosti a kompetencie, teda kognitívnu doménu, ale aj afektívnu doménu, to znamená empatiu napr. pri konceptoch, ako migrácia, nerovnosť, diskriminácia, demokracia, integrácia a pod. Schopnosť vcítiť sa do situácie druhých by mala viesť k rozvoju aktívneho občianstva a postojom žiaducim v demokratickej spoločnosti.

Ako pracovať so vzdelávacími štandardmi pri tvorbe učebných osnov?

Vzdelávacie štandardy je potrebné vnímať ako celok, vhodne ich kombinovať a vzájomne prepájať. Poradie, v akom sú obsahové štandardy v jednotlivých cykloch a komponentoch pod sebou uvedené, neuvádza záväznú časovú postupnosť, v ktorej sa majú v danom vzdelávacom cykle naplniť.

K čiastkovým cieľom v jednotlivých cykloch sa viažu výkonové štandardy, ktoré majú žiaci zvládnuť na konci príslušného cyklu. Napĺňanie výkonových štandardov je možné cez obsahové štandardy viacerých komponentov, prípadne cez všetky komponenty (spôsob A) a niekedy sa viažu len k jednému komponentu (spôsob B). Vzájomným prepájaním vzdelávacích štandardov v rámci vzdelávacej oblasti sa zabezpečí celistvosť a hĺbka poznania, ako aj jeho využitie v ďalšom vzdelávaní a živote.

Vo vzdelávaní je dôležité vnímať nielen aktuálne obsahy a aktívne formy učenia sa, no aj koncepty, ktoré sa začínajú vytvárať od prvého cyklu a gradujú v ďalších dvoch cykloch.

Konceptuálne vzdelávanie/ učenie (sa)

Koncepty majú dôležité miesto vo vzdelávaní, majú význam, ktorý sa vyvíja v procese učenia a skúsenosťou. Vzhľadom na svoju interdisciplinárnu povahu sa spoločenské vedy zaoberajú rôznymi

konceptmi – myšlienkami o usporiadaní spoločnosti – svetonázormi, formami vlády (samospráva v obci, podiel na moci, deľba moci, kontrola moci), ekonomiky, usporiadania spoločnosti, spravodlivosti (ľudské a občianske práva) či vierovyznania, kultúrnymi kódmi (sviatky, rodina), spoločenskými zmenami (migrácia, revolúcia, reforma) a rôznorodými súvislosťami medzi nimi. Tieto koncepty sú **klúčom k pochopeniu obsahu spoločenských vied**.

Koncepty v spoločenskovednom vzdelávaní a poznávaní naznačujú **vzťahy medzi faktami**, čo žiakom umožňuje porozumieť ich významu, klasifikovať a zapamätať si informácie. Pri pojmovom – konceptuálnom – vyučovaní sa uplatňujú dva prístupy: zhora dole od pravidiel k príkladu alebo naopak zdola hore od príkladu k pravidlu. Hoci školské vyučovanie vo svojej podstate má koncepcnú povahu, od žiakov sa často očakáva, že si koncepty osvoja frontálnym učením, transmisívne, koncepty teda dostávajú „hotové“.

Zámer ŠVP 2023 je opačný – obsahový štandard sa okrem pojmov vymedzuje v činnostiach, aby sa tak zdôraznil význam aktívnych vyučovacích postupov. Učenie (a porozumenie konceptov) zefektívňuje napr. objasnenie – vizualizácia vzťahov medzi pojmi pomocou schém, grafov etc. Rovnako skúsenosť, zážitok – nadobudnuté formou rolovej hry či simulácie, expedície či návštevy

miesta – napr. miestneho úradu, má napomáhať hlbšiemu porozumeniu a osvojeniu si súvislostí.

Ide o podstatný posun od dôrazu (len) na faktické poznatky k osvojovaniu si konceptuálnych poznatkov. Cesta k dosiahnutiu tejto zmeny vedie od nastavenia cieľov, priradenia príslušných výkonových a obsahových štandardov k cieľom a výberu vhodných aktivizujúcich metód.

Ako vo vzdelávaní rozvíjať koncept *spolupatričnosti a spolupráce* vo všetkých komponentoch, je rozpracované na príklade C, kde je evidentné, že nejde len o osvojovanie si jednotlivých poznatkov o spoločnosti, no aj o pochopenie, že spoločnosť funguje na konkrétnych princípoch, pričom systém pravidiel je v spoločnosti nevyhnutný. Ide aj o rozvíjanie kompetencií pre život v demokratickej spoločnosti, ktoré sú zahrnuté vo všeobecných cieľoch výchovy a vzdelávania.

Uvádzame viacero spôsobov (A-C), ako zmeny v ŠVP reflektovať a prakticky zapracovať do osnov, resp. do školského vzdelávacieho programu:

- A. Napĺňanie vybraného cieľa VO (príslušných výkonových štandardov) cez obsahové štandardy vo viacerých komponentoch.
- B. Príklad zaradenia obsahového štandardu jednotlivých komponentov do ročníkov 1. cyklu.
- C. Práca so štandardmi k vybranému konceptu.

A. Napĺňanie vybraného cieľa VO (príslušných výkonových štandardov) cez obsahové štandardy vo viacerých komponentoch

Ako príklad uvádzame všeobecný cieľ VO Človek a spoločnosť, ktorý sa realizuje **naprieč všetkými komponentmi** a napĺňa sa na konci tretieho cyklu. Postupne sa napĺňajú čiastkové ciele jednotlivých cyklov smerujúce k naplneniu hlavného cieľa.

Všeobecný cieľ VO: *Využívať rôzne metódy získavania, spracovávania, interpretácie informácií a prezentácie výsledkov vlastného bádania.*

Cieľ č. 2 pre 1. cyklus: S pomocou učiteľa využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií, osvojiť si základy spolupráce v skupine

Výkonový štandard k cieľu č. 2 pre 1. cyklus:

Žiak vie/dokáže:

- ~ **získať informácie pozorovaním vo svojom okolí** (tento VŠ sa dá napĺňať od prvého ročníka);
- ~ viesť rozhovor s cieľom získať potrebné informácie k vybranej téme;
- ~ získať a interpretovať informácie z obrazových zdrojov (obrázky, fotografie, ilustrácie, video) a veku primeraných textov umeleckej a vecnej literatúry.

Ukážka naplnenia výkonového štandardu **získať informácie pozorovaním vo svojom okolí** cez jednotlivé komponenty a ich obsahové štandardy:

Komponent	Tematický celok Obsahový štandard
geografický	Procesy v miestnej krajine a ich vplyv na človeka a životné prostredie Pozorovanie počasia a jeho vplyvu na prírodu a ľudí počas dňa a roka.
dejepisný	Pozorovanie zmien v čase Porovnávanie spôsobu života ľudí v súčasnosti a v minulosti.
občiansky	Život obce a vzťahy v komunite Identifikovanie významných inštitúcií a služieb v obci s posúdením ich funkcie pre život komunity podľa podmienok obce.
eticko-osobnostný	Vnímanie jedinečnosti v každom človeku Identifikovanie jedinečných a zaujímavých čŕt druhého človeka.

Cieľ č. 2 pre 2. cyklus: *Samostatne využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií*

Výkonové štandardy:

- ~ rozlíšiť a vyhodnotiť rôzne zdroje informácií;
- ~ získať informácie pre potreby vlastného bádania v detských encyklopédiách alebo na internete;
- ~ porovnať a usporiadať skúmané javy, procesy a udalosti podľa určených kritérií;
- ~ interpretovať a vytvárať grafické zobrazenia vzťahov medzi procesmi alebo javmi (časová os, mapa mysle, graf, schéma, Vennov diagram a i.).

Komponent	Tematický celok Obsahový štandard
geografický	Obyvateľstvo Slovenska a jeho činnosť v krajine Zisťovanie dôvodov sťahovania ľudí (v rámci Slovenska, zo Slovenska a na Slovensko). Poznávanie Zeme a jej rozmanitosti Porovnávanie prírodných podmienok a spôsobu života na Slovensku a vo vybranom štáte Európy a sveta.
dejepisný	Počiatky ľudskej spoločnosti Rozpoznávanie zmien v životných podmienkach pravekých ľudí v súvislosti s prvými objavmi a vynálezmi
občiansky	Základy aktívneho občianstva Analyzovanie vybraného problému na základe výsledkov žiackeho pozorovania alebo pomocou informácií získaných z jednoduchých informačných zdrojov či dotazníkového prieskumu.
eticko-osobnostný	Poznávanie náboženstiev na Slovensku Odhaľovanie súvislostí sviatkov s vierovyznaniami na Slovensku.

Ciel' č. 2 pre 3. cyklus: Vybrať, navrhnúť a uplatniť metódy a postupy získavania, analýzy a interpretácie informácií vedúce k riešeniu rôznych úloh, výziev a problémov.

Výkonové štandardy:

~ vybrať vhodné zdroje informácií potrebné pri hľadaní odpovedí na otázky geografického, historického alebo spoločenskovedného charakteru a vyvodiť z nich správne závery;

~ rozlíšiť fakty, argumenty, názory a interpretácie; podstatné informácie od nepodstatných;

~ preniesť údaje z jednej formy do druhej (napr. z tabuľky do grafu, zo schémy do textu a naopak);

~ interpretovať spoločenské a historické javy alebo udalosti z rôznych perspektív.

Komponent	Tematický celok Obsahový štandard
geografický	Zdroje geografického poznávania Využívanie štatistických údajov (vo forme tabuliek, grafov, diagramov), obrázkov, fotografií, textov a videí na získanie, spracovanie a prezentáciu informácií, identifikovanie súvislostí a tvorbu záverov.
dejepisný	Napr. Obdobie revolúcií a reforiem Tematická sonda - zdroj konceptu, uplatňovanie, dodržiavanie, rešpektovanie ľudských a občianskych práv. Prvá svetová vojna Analýza príčin prvej svetovej vojny na základe historických prameňov. Studená vojna Identifikácia prejavov občianskeho odporu obyvateľstva vo východnom bloku. Československo za železnou oponou Analýza umeleckého dobového a súčasného diela k totalite.
občiansky	Život obce a vzťahy v komunite ~ Analyzovanie vplyvu médií, dezinformácií, reklamy a inej audiovizuálnej produkcie na správanie sa ľudí a verejnú mienku. ~ Využívanie nástrojov na overovanie relevantnosti a pravdivosti informácií. ~ Kritická analýza formy a obsahu na vybranom príklade internetovej diskusie alebo príspevku s nepravdivou informáciou.
eticko-osobnostný	Poznávanie etických aspektov ekonomiky ~ Identifikovanie a porovnanie konzumného a nekonzumného (udržateľného) spôsobu života cez prejavy a vonkajšie znaky, ich hodnotové ukotvenie. ~ Odhaľovanie manipulácií vedúcich ku konzumnému spôsobu života (nadspotrebe) a orientácia na rozvoj viacerých stránok človeka.

B. Príklad zaradenia obsahového štandardu jednotlivých komponentov do ročníkov 1. cyklu

V rámci osnov, resp. ŠkVP je možné obsah učiva usporiadať do ročníkov na základe individuálnych potrieb konkrétnej školy. Uvádzame príklady komponentov s geografickým, dejepisným a eticko-osobnostným obsahom. Príklady ilustrujú situáciu školy, ktorá má pre predmet *Človek a spoločnosť* v učebnom pláne jednu hodinu týždenne od 1. ročníka.

Hodinová dotácia pre spoločenskovedné vzdelávanie a jej rozdelenie do ročníkov

Spoločenskovedné vzdelávanie v 1. cykle má vymedzenú časovú dotáciu 3 hodiny pre celý cyklus. Aj napriek tomu, že sa ako prvá ponúka možnosť začleniť jednu hodinu predmetu *Človek a spoločnosť* pre každý ročník prvého cyklu, uvažovať sa dá aj o iných alternatívach. Napríklad je možné začať so spoločenskovedným vzdelávaním až v 2. ročníku, či sústrediť spoločenskovedný obsah len do 3. ročníka v časovej dotácii 3 hodiny.

Príklady rozdelenia hodinovej dotácie do ročníkov:

	Hodinová dotácia		
1. ročník	1	0	0
2. ročník	1	1	0
3. ročník	1	2	3

Výhodou začlenenia spoločenskovedného vzdelávania do každého ročníka je **kontinuita rozvoja žiaka v spoločenskovednej oblasti** a plynulý rozvoj spôsobilostí v súčinnosti s postupne rozvíjanými kompetenciami v oblasti ovládania písanej reči. Naopak, výhodou začlenenia obsahu len do tretieho ročníka je možnosť spoľahnúť sa na už rozvinuté spôsobilosti žiaka s písaným

textom, či na jeho rozvinutejšie schopnosti pracovať aj s abstraktnejším obsahom. Nie je jednoznačné, ktorá možnosť je efektívnejšia. Závisí to od toho, ako bude zaradenie hodín predmetu *Človek a spoločnosť* do učebného plánu prispôsobené špecifikám danej školy.

Príklad rozdelenia obsahového štandardu geografického komponentu

Tematický celok 1: Orientácia v okolí školy, v obci a jej blízkom okolí

Pojmy: miestna krajina, orientácia, poloha v priestore, prírodné a historické prvky, turistické značenie

Činnosti:

1. ročník	2. ročník	3. ročník
Určovanie orientačných bodov v okolí školy, vyhľadávanie vybraných objektov, vytváranie predstáv o priestorových vzťahoch v škole.	Určovanie orientačných bodov v okolí školy, vyhľadávanie vybraných objektov, vytváranie predstáv o priestorových vzťahoch v obci a jej okolí.	
Určovanie relatívnej polohy vybraného objektu voči inému objektu (rovno, vpravo, vľavo, hore, dole, blízko, ďaleko, pred, za a i.).	Určovanie relatívnej polohy vybraného objektu voči inému objektu (rovno, vpravo, vľavo, hore, dole, blízko, ďaleko, pred, za a i.) v teréne s využitím orientačných bodov.	Určovanie relatívnej polohy vybraného objektu voči inému objektu (rovno, vpravo, vľavo, hore, dole, blízko, ďaleko, pred, za a i.) na mape (v pláne) a navigácia na trase medzi nimi s využitím orientačných bodov.
Opis cesty do školy.	Opis a zaznamenávanie cesty do školy alebo k inému objektu v obci a miestnej krajine.	
		Orientovanie sa podľa svetových strán v teréne.
		Využívanie turistického značenia pri plánovaní výletov a orientácii v teréne.
Spoznávanie prírodných a historických prvkov obce a jej okolia podľa miestnych daností (napríklad park, les, chránený strom, prírodná rezervácia, potok, rieka, rybník, vrch, kostol, socha, fontána, brána, hrad), vrátane posúdenia ich stavu (udržiavaný, neudržiavaný, bezpečný, nebezpečný a i.).		
Rozlišovanie pojmov podľa podmienok obce (napríklad dolina, údolie, vrch, pohorie, tiesňava, rovina, rieka, potok, jazero, rybník, breh, ostrov, les, pole, kameňolom, námestie, ulica).		
	Hľadanie odpovedí na otázky o krajine mimo nášho zorného poľa - „Čo je za tým vrchom? Kam vedie táto cesta? Odkiaľ a kam tečie potok?“ a pod.	

Tematický celok 2: Orientácia v pláne a na mape

Pojmy: plán, mapa, mapové znaky, legenda, grafická mierka, vzdialenosť, svetové strany, poloha na mape, letecká snímka, glóbus, svetadiely a oceány

Činnosti:

1. ročník	2. ročník	3. ročník
Vyjadrovanie žiackych predstáv o priestorovom rozmiestnení objektov v triede a v okolí školy formou jednoduchých náčrtkov.	Vyjadrovanie žiackych predstáv o priestorovom rozmiestnení objektov v triede a v okolí školy z vertikálneho pohľadu (vtáčej perspektívy) formou jednoduchých modelov alebo náčrtkov.	Tvorba jednoduchého orientačného plánu (mapového náčrtku) obce alebo jej časti na základe leteckej snímky.
	Orientácia plánu a orientácia v pláne	
		Lokalizovanie svojho bydliska a školy na leteckej snímke a na mape veľkej mierky.
		Určovanie svetových strán na mape.
	Rozpoznávanie základných prvkov obsahu mapy a glóbusu (farby, tvary) pomocou legendy.	
		Odhadovanie skutočnej vzdialenosti medzi bodmi na mape pomocou grafickej mierky.
Nazeranie na krajinu v rôznej mierke od blízkeho k vzdialenému, od malého k veľkému.		
	Pomenovanie svetadielov a oceánov na glóbusu a na jednoduchej mape sveta.	Určovanie polohy obce na mape Slovenska a polohy Slovenska na mape Európy.

Poznámka: „Pohľad z vtáčej perspektívy“ je napríklad všeobecne primeraný štandard pre žiakov 2. ročníka, pochopenie princípu sa v 2. ročníku dá realizovať na školskej triede a v 3. ročníku sa princíp rozvíja na širšom kontexte sídla a jeho okolia. Pracovať sa s ním však dá už aj v predprimárnom vzdelávaní, napríklad cez aktivity s detským hracím kobercom s vyobrazením domov a cestnej siete.

Príklad rozdelenia obsahového štandardu eticko-osobnostného komponentu

Tematický celok 5: Konanie dobra – aj keď sa nikto nepozera

Pojmy: čestnosť a pravdovravnosť, odvaha, hrdinstvo, dobré činy, dobré vlastnosti

Činnosti:

1. ročník	2. ročník	3. ročník
Zoznamovanie sa s reálnymi alebo zobrazenými príbehmi prosociálnych a morálnych hrdinov.		
Spoznávanie vybraných biblických a archetypálnych príbehov.	Rozpoznávanie dôsledkov pravdovravnosti a klamstva na život.	Posilňovanie odvahy hovoriť pravdu aj napriek nepríjemným dôsledkom.
Spoznávanie vybraných biblických a archetypálnych príbehov.	Diskusia o vlastných vzoroch.	Identifikovanie posolstva vybraných príbehov a vzorov pre život človeka a spoločnosti.
<i>Odlíšovanie dobrých a zlých vlastností ľudí a ich konania na príkladoch postavy/postáv z bežných príbehov, alebo z dejín, literatúry, seriálov alebo filmov.</i>	<i>Diskutovanie o detských hrdinoch. Posudzovanie situácií, v ktorých sa stretáme s klamstvom alebo nečestným správaním.</i>	<i>Identifikovanie morálnych prvkov v konaní vybraných postáv, medzi akými rozhodnutiami váhajú a k akým dôsledkom ich rozhodnutia vedú.</i>

Poznámka: Kurzívou sú v tabuľke vyznačené činnosti špecifické pre vyučovanie ETV. Zaradenie jednotlivých činností do ročníkov je len ilustratívne a nie je záväzné, lebo rozvoj morálnej gramotnosti a cností žiakov sa v skutočnosti realizuje špirálovito, vracaním sa k podobným výchovným témam, no zároveň s veku primeranými narastajúcimi nárokmi na reflexiu a prax.

C. Možnosti napĺňania kombinácie štandardov k vybranému konceptu

Možnosti kombinácie štandardov k vybranému konceptu predstavíme na **koncepte spolupatričnosť a spolupráca**. Tento koncept je zastúpený vo všetkých cykloch (vertikálne) z rôznych hľadísk, ktoré sú vzájomne prepojené (horizontálne).

Vzájomné prepájanie jednotlivých komponentov v rámci uvedeného konceptu sa dá realizovať v tematickom vyučovaní.

V prvom cykle si žiak osvojí základné spôsobilosti pre orientáciu vo fungovaní obce, v druhom cykle rozšíri svoje vedomosti a spôsobilosti na širšie okolie a celé Slovensko a v treťom cykle nadobudne vedomosti a spôsobilosti týkajúce sa spolupatričnosti a spolupráce ľudí v Európe a na celom svete. Koncept spolupatričnosti a spolupráce je vybratý aj so zámerom zdôrazniť ich nevyhnutnosť pre dobré spolužitie v spoločnosti.

Uvedené príklady činností sú iba ilustratívne a ich výber je zúžený kvôli rozsahu.

KONCEPT Spolupatričnosť a spolupráca

Obsahové štandardy (tematické celky a činnosti žiakov)

<i>Geografický komponent</i>	<i>Dejepisný komponent</i>	<i>Občiansky komponent</i>	<i>Eticko-osobnostný komponent</i>
1. cyklus: Spolupatričnosť a spolupráca v obci			
<p>Procesy v miestnej krajine a ich vplyv na človeka a životné prostredie.</p> <p>Posudzovanie vplyvu rôzneho prostredia na človeka.</p> <p>Uvažovanie nad výhodami a nevýhodami bývania vo veľkom meste, malom meste, vidieckej obci alebo satelite.</p> <p>Identifikovanie základných podobností a odlišností svojej obce (prírodné prostredie, architektúra, spôsob života) a vybranej obce zo zahraničia.</p>	<p>Pozorovanie zmien v čase</p> <p>Pátranie po najstarších pamiatkach v obci, miestach pamäti (najstarší hrob na cintoríne, artefakty v rodine, historické budovy, pamätníky, staré stromy a pod.).</p> <p>Určovanie základných vzťahov medzi členmi rodiny z pozície žiaka aj z pozície iného člena.</p> <p>Porovnávanie spôsobu života ľudí v súčasnosti a minulosti (škola, hračky, práca a zamestnanie, odev, obchod) na základe informácií získaných z rôznych prameňov.</p> <p>Pátranie po najstarších pamiatkach v obci, miestach pamäti (najstarší hrob na cintoríne, artefakty v rodine, historické budovy, pamätníky, staré stromy a pod.).</p>	<p>Poznávanie pravidiel vo svojom živote</p> <p>Spoznávanie zmyslu pravidiel pre život ľudí (na príklade pravidiel hry). Zdôvodňovanie konkrétnych pravidiel v školskom poriadku alebo v obci.</p> <p>Život obce a vzťahy v komunite</p> <p>Rozlišovanie súkromného a verejného priestoru na konkrétnych príkladoch v obci a jej okolí.</p> <p>Oboznamovanie sa s pôvodom a rôznymi spôsobmi slávenia sviatkov a dodržiavania tradícií vo svojej rodine, v rodine priateľov, spolužiakov, v obci, cirkvi a spoločnosti.</p> <p>Spoznávanie rozmanitosti kultúrnych prejavov a preukazovanie citlivosti voči druhým v bezprostrednom okolí (triede, škole, susedstve, obci).</p>	<p>Vyjadrovanie tvorivosti ako znaku úcty</p> <p>Používanie pravidiel slušnej a rešpektujúcej komunikácie s druhými na vyjadrenie úcty a dobrého vzťahu.</p> <p>Aktívne používanie prejavov zdvorilosti (prosím, ďakujem, prepáč) a uvedomovanie si ich dôsledkov.</p> <p>Rozvíjanie vzťahov v rodine a komunite</p> <p>Zamýšľanie sa nad hodnotou domova. Vnímanie domova ako miesta pre život a rozvíjanie vzťahov v rodine a v komunite.</p>

Identifikovanie konkrétnych potrieb solidarity v škole a okolí alebo doma a okolí (napr. vo vzťahu k novým spolužiakom z iných oblastí a krajín, k ľuďom so špeciálnymi a inými potrebami a znevýhodnením, k starším a chorým osobám).

2. cyklus: *Spolupatričnosť a spolupráca v regióne a na Slovensku*

Poloha a rozloha Slovenska, poznávanie prírody našej vlasti

Zdôvodnenie významu ochrany prírody a krajiny na vybraných príkladoch chránených území, osvojovanie si zásad správania sa a pohybu v prírode.

Obyvateľstvo Slovenska a jeho činnosť v krajine

Porovnávanie počtu obyvateľov Slovenska s inými štátmi Európy (viac ako/menej ako).

Spoznávanie, že Slovensko nie je domovom len pre Slovákov a že Slováci nežijú len na Slovensku.

Spoznávanie najvýznamnejších kultúrnohistorických pamiatok na Slovensku s dôrazom na pamiatky v regióne, v ktorom sídli škola.

Poznávanie Zeme a jej rozmanitosti

Porovnávanie prírodných podmienok a spôsobu života na Slovensku a vo vybranom štáte Európy a sveta.

Spôsoby určovania času a zaznamenávania a skúmania minulosti

Identifikovanie spôsobov uchovávanía a pripomínania minulosti (udalostí, osobností).

Mapovanie miest pamäti v regióne a na Slovensku.

Zaznamenanie a vysvetlenie významu pamätných dní a štátnych sviatkov v kalendári.

Návšteva pamäťovej inštitúcie – múzeum, archív, galéria a i.

Tematická sonda – život a dielo osobnosti z regionálnych dejín (príprava expozície, simulovanie práce vybranej profesie súvisiacej so skúmaním minulosti).

Tematická sonda z regionálnej histórie – ochrana kultúrneho a historického dedičstva; interpretácia povesti, legendy, ľudovej piesne.

Rozlišovanie pravidiel, práv a povinností

Zisťovanie, na čo mám ako obyvateľ obce nárok.

Poznávanie rôznych nariadení, daní a poplatkov, ich zdôvodnenie a dôsledky nedodržiavania (pálenie záhradného odpadu, nočný pokoj, parkovanie, poplatok za psa, nelegálne skládky odpadu a i.).

Možnosti zlepšovania života vo svojom okolí a v obci

Diskusia o právach a povinnostiach v škole a v obci.

Porovnávanie starostlivosti o obec so starostlivosťou o domácnosť.

Poznávanie typov služieb, ktoré poskytuje obec.

Opis príkladov situácií, ktoré rieši obecné zastupiteľstvo.

Riešenie susedských konfliktov na konkrétnych príkladoch.

Základy aktívneho občianstva

Navrhnutie, realizácia a vyhodnotenie postupu pri riešení jednoduchého opatrenia, ktoré smeruje k zlepšeniu života v komunite a bezprostrednom okolí. (*tematický deň*)

Kvalita vzťahov a oceňovanie ľudí blízko nás

Identifikovanie obdivuhodných a inšpirujúcich vlastností na spolužiakovi a kamarátovi.

Oceňovanie druhého za to, kým je a čo robí.

Akceptovanie druhých takých, akí sú – uplatňovanie ústretovosti a rešpektu vo vzťahoch s druhými.

Etická komunikácia

Komunikácia v triede a škole, vytvorenie pravidiel komunikácie.

Vedenie zmysluplného rozhovoru.

Aplikovanie pravidiel komunikácie s ohľadom na etické princípy v dialógu a diskusií.

Spolupatričnosť a spolupráca

Reflektovanie zážitkov a odkrývanie hodnoty spolupráce a spolupatričnosti.

Vyvodzovanie zásad dobrej spolupráce v skupine a tréning ich využívania v praktických činnostiach. (*tematický deň*)

Vyhodnotenie úspešnosti spolupráce pri práci v skupine, interpretovanie príčin a dôsledkov vydarenej alebo neúspešnej spolupráce. (*tematický deň*)

Vypracovanie spoločného vyhlásenia triedy zastupiteľstvu obce k aktuálnej téme.

Sebauvedomovanie a sebaregulácia, uvedomovanie si potrieb iných

Vyjadrovanie empatie s druhým tak, aby cítil podporu a zažil skutočnú pomoc.

Regulácia a pozitívne uplatňovanie svojich emócií v interakcii s druhými.

Nácvik asertívnych postojov ako prevencie násillia, šikanovania, manipulácie a zneužívania.

Zoznamovanie sa s technikami riešenia a zvládania konfliktov.

Poznávanie náboženstiev na Slovensku

Oboznamovanie sa s vierovyznaniami na Slovensku a s ich prejavmi vo verejnom priestore a kultúre.

Uvedomovanie si významu pokojného a rešpektujúceho spolunažívania medzi ľuďmi s odlišnou vierou a bez vyznania.

3. cyklus: Spolupatričnosť a spolupráca ľudí vo svete

Geografický komponent / geografia	Dejepisný komponent / dejepis	Občiansky komponent / občianska náuka	Eticko-osobnostný komponent
<p>Obyvateľstvo Zeme Spoznávanie rozmanitosti obyvateľstva z náboženského, kultúrneho a jazykového hľadiska.</p> <p>Činnosť ľudí na Zemi Ilustrovanie vzájomného prepojenia súčasného sveta prostredníctvom globálneho obchodu na príkladoch vybraných komodít od miesta získavania surovín a spracovania, cez dopravu až po miesta spotreby –</p>	<p>Starovekí Gréci Charakterizovanie základných princípov aténskej demokracie a porovnanie s modernou zastupiteľskou demokraciou.</p> <p>Staroveký Rím Identifikovanie odkazu starovekého Ríma v európskom umení, kultúre a práve.</p>	<p>Identita a sociálny rozvoj človeka Osvojovanie znakov zdravých vzťahov (rešpekt, dôvera, vzájomná podpora, kompromisy, komunikácia, počúvanie, práca s emóciami, rovnosť, úprimnosť, starostlivosť, súhlas, bezpečie). Aplikovanie pravidiel a zásad slušného správania sa v spoločnosti (bontón), význam etikety.</p>	<p>Vytváranie a udržiavanie vzťahov s druhými Posilňovanie priateľstva a spolupráce - ich význam pre zdravý rozvoj človeka. Rozlíšenie, vysvetlenie a uplatňovanie správania v prospech druhého, prosociálneho správania, ktoré nenaruší vlastnú identitu a identitu osoby druhého.</p>

so základným posúdením vplyvu globalizácie na výrobcov, spotrebiteľov a na životné prostredie v rôznych častiach sveta. *(tematický deň)*

Regióny sveta

Analýza údajov o počte, rozmiestnení, národnostnej, jazykovej a náboženskej štruktúre obyvateľstva Európy – kultúrna diverzita Európy.

Analýza vybraných výziev a problémov súčasnej Európy a hľadanie možností ich riešenia (napríklad konflikty a vojny, migrácia, starnutie obyvateľstva, environmentálne problémy, regionálne rozdiely, zdroje energie).

Výzvy a problémy súčasného sveta

Posudzovanie vplyvu chudoby a zlých životných podmienok na život v menej rozvinutých regiónoch sveta; možnosti pomoci a rozvoja na vybraných príkladoch.

Analýza príčin a dôsledkov najzávažnejších environmentálnych problémov (napríklad dlhodobé sucha, znižovanie biodiverzity, dezertifikácia, znečistenie oceánov, riek a ovzdušia) – od lokálnej až po globálnu úroveň; hľadanie možností ich riešenia na úrovni jednotlivca a celej spoločnosti.

Stredovek

Opis života na stredovekom hrade a dedine, v stredovekom meste a kláštore.

Novovek

Charakteristika podstaty a východísk nového svetonázoru v období humanizmu a renesancie.

Obdobie revolúcií a reforiem

Analyzovanie vývoja predstáv o správe vecí verejných.

Identifikovanie predpokladov vzniku zjednotených národných štátov a vplyvu na mocenské pomery v Európe.

Tematická sonda z regionálnych dejín – príčiny a dôsledky vystaňovania zo Slovenska do zámoria v porovnaní so súčasnosťou.

Tematická sonda – zdroj konceptu, uplatňovanie, dodržiavanie, rešpektovanie ľudských a občianskych práv.

Európa a Československo medzi dvoma svetovými vojnami

Porovnanie demokratických a nedemokratických režimov.

Porovnanie diktatúry a parlamentnej demokracie vo vzťahu k občianskym právam.

Druhá svetová vojna a Slovenská republika

Zhodnotenie cieľov a výsledkov zahraničného a domáceho odboja.

Studená vojna

Identifikácia prejavov občianskeho odporu obyvateľstva vo východnom bloku.

Moc, autority, riadenie, občianske ideály a nástroje aktívneho občianstva

Uvedenie príkladov a zdôvodnenie významu tretieho sektora (občianske združenia, neziskové organizácie, nadácie).

Žiakom blízke príklady dobrovoľníctva, charitatívnej činnosti, solidarity, aktivizmu a spoločenského altruizmu.

Aktívne komunitné organizovanie (identifikovanie potrieb a problémov komunity, nástrojov na ich riešenie a zostavenie plánov na zmenu).

Rovnosť a spravodlivosť

Argumentácia v otázkach spravodlivosti nespravodlivosti na vzorových situáciách.

Zdôvodnenie existencie ochrany ľudských práv a slobôd, generácie ľudských práv.

Aplikovanie postupov, ktoré vytvárajú inkluzívne prostredie rešpektujúce sociálne a ekonomické zázemie, zdravotný stav, etnickú, kultúrnu, náboženskú príslušnosť, pôvod, svetonázor, pohlavie alebo sebaknímanie. *(tematický deň)*

Slovensko ako súčasť sveta

Reflektovanie vrstiev lokálnej, regionálnej, národnej a európskej identity v globalizovanom svete.

Uplatňovanie základných hodnôt a princípov EÚ v konkrétnych situáciách, vplyv členstva v EÚ na bežný život občana, príklady projektov realizovaných s finančnou podporou EÚ v blízkom okolí.

Rozvíjanie empatie v praxi

Rozvíjanie empatie – porozumenie afektívnych kľúčov v komunikácii druhých; porozumenie životného kontextu druhých; otvorenosť druhému, aktívne počúvanie, primeraná citová reakcia na situáciu druhého. *(tematický deň)*

Nácvik diskusie o etických témach a riešenie morálnych dilem

Rozvíjanie komplexnej prosociálnosti a ľudskej dôstojnosti (byť aktívnymi, ochotnými zasadiť sa za dobro v skupine a v prospech marginalizovaných skupín). *(tematický deň)*

Porozumenie solidarite (vojnové konflikty, chudoba, problémy menej rozvinutých krajín sveta). *(tematický deň)*

Kultivovanie medzi-náboženského dialógu a dialógu veriacich a neveriacich

Hľadanie spoločných etických prienikov v medzináboženskom dialógu vs. polarizácia spoločnosti.

Rešpektovanie ľudí s iným vierovyznaním a bez vyznania.

Formovanie environmentálno-etického povedomia

Zhodnotenie vlastných a spoločenských možností riešenia environmentálnych problémov na lokálnej a globálnej úrovni. *(tematický deň)*

Tematická sonda – život počas socializmu v regióne. *(tematický deň)*

Československo za železnou oponou

Identifikovanie premien krajiny, mesta a dediny. *(tematický deň)*

Tematická sonda – spomienky svedkov okupácie 1968. *(tematický deň)*

Zápas o demokraciu po roku 1989

Porovnanie cieľov a následkov spoločensko-ekonomickej transformácie po roku 1989.

Rozvíjanie historickej empatie na citlivé témy pre hlbšie porozumenie historických procesov. Diskutovanie o úlohe historickej pamäte pri vyrovnávaní sa s minulosťou.

Uvažovanie o spoločenských výzvach súčasnosti

Analyzovanie rôznych textových a iných zdrojov s cieľom argumentovať v diskusii na rôzne témy. Príklady tém: postavenie menšín a znevýhodnených skupín na Slovensku.

Realizácia projektu s pridanou hodnotou

Aktívne všímanie si a analyzovanie potrieb ľudí vo vlastnom životnom kontexte (rodinných príslušníkov, spolužiakov, priateľov, núdznych ľudí a pod.). *(tematický deň)*

Organizácia a kooperácia v širšom prosociálnom projekte (dlhodobej pomoci, dlhodobej starostlivosti a pod.). *(tematický deň)*

Zdôvodnenie a kooperatívna realizácia environmentálneho projektu, napr. v areáli školy, v obci. *(tematický deň)*

04

Ako dosahovať ciele vzdelávacej oblasti priamo vo vyučovaní – praktické ukážky

V tejto kapitole uvádzame príklady odborových didaktík k jednotlivým komponentom, kde demonštrujeme spôsoby realizácie a naplnenia štandardov v praxi.

Zmena perspektívy: Vertikálny pohľad

Cyklus: 1. cyklus

Forma: modelová vyučovacia hodina (aspoň 3)

Ciele a výkonové štandardy VO:

1. Identifikovať javy, procesy, udalosti a osoby významné pre život žiaka, komunitu a obec.
~ používať pojmy potrebné na orientáciu v miestnej krajine.
2. S pomocou učiteľa využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií, osvojiť si základy spolupráce v skupine.
~ orientovať sa v známom priestore na základe jeho zobrazenia v pláne a na jednoduchej mape.

Výkonový štandard sa naplňa prostredníctvom činností obsahového štandardu pre geografický komponent:

- ~ Vyjadrovanie žiackych predstáv o priestorovom rozmiestnení objektov

v triede a v okolí školy z vertikálneho pohľadu (vtáčej perspektívy) formou jednoduchých modelov alebo náčrtkov.

~ Orientácia plánu a orientácia v pláne.

Inštrukcie pre žiakov:

1. Postav sa na lavicu a zakresli ceruzou, ako lavica vyzerá pri pohľade zhora.
2. Zakresli, ako vyzerá zhora kniha, peračník, umývadlo. Pedagóg konfrontuje správne náčrty s chybnými. Žiada žiakov o porovnanie.
3. Zakresli, ako vidíme našu triedu zhora (lavice, skrine, katedru); ceruza, nič farebné.
4. Zaznač svoje miesto v triede červenou bodkou.
5. Prevráť svoj náčrt hore nohami. Vyznač modrou bodkou lavicu/žiaka po svojej ľavej ruke.

Pedagóg konfrontuje správne náčrty s chybnými. Žiada žiakov o porovnanie. Zámerom je v tejto časti vytvárania plánu definovať pojem plán a jeho význam, uviesť do triedy inštrukciu: predstavte si to pri pohľade zhora/z pohľadu vtáka.

V ďalšej časti je cieľom vytvoriť jednoduchý plán časti školského dvora s výberom prvkov, ktoré možno vertikálne

ľahko zobrazíť a sú vo vzájomných priestorových vzťahoch. Je možný pokus o orientáciu plánu podľa svetových strán (“„určíte svetové strany a zakreslite do plánu smerovú ružicu”), rovnako je možné žiacke výtvory konfrontovať so šikmou alebo priamou leteckou snímkom školského dvora. Takisto je vhodný čas obohatiť vertikálny pohľad o mierku, resp. o pokus zakresliť vzdialenosť dvoch prvkov (budov) v zmenšení zodpovedajúcom skutočnosti (merať napríklad krokováním).

Tieto činnosti vytvárajú predpoklady na vyhotovenie plánu obce. V nasledujúcich vyučovacích hodinách sa žiaci pokúsia napr. z rôznych krabičiek postaviť maketu časti obce reprezentujúcu reálnu polohu vybraných budov. Po obkreslení pôdorysov krabičiek na papier ostane v rukách žiakom plán. Do plánu je možné vniesť polohopis a legendu, rovnako ako už bolo spomenuté vyššie, konfrontovať žiacke práce a leteckou snímkom a následne s plánom obce (papierová alebo online verzia). Po zavedení pojmu plán je možné tematizovať jeho použitie a produktívnosť. Rovnako je ho možné vytvárať s ohľadom na jeho orientáciu na sever.

Cesta za lepším životom

Cyklus: 2. alebo 3. cyklus

Forma: vyučovací blok (rozsah sa prispôsobí úrovni žiakov, preferenciám školy alebo do formátu tematického dňa). Ide o ukážku integrácie geografického, občianskeho a eticko-osobnostného komponentu za pomoci práce s vhodným textom. Integrovaním prístupom bude plniť naraz viacero cieľov a vzdelávacích štandardov.

Ciele a výkonové štandardy VO:

1. Samostatne využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií.

~ interpretovať mapové znaky na rôznych druhoch máp pomocou legendy a použiť grafickú mierku.

2. Rozvíjať jedinečnosť seba samého, pomenovať základné zložky vlastnej identity a svoje sociálne roly, uplatňovať rešpektujúci prístup k druhým.

~ uplatniť rešpekt vo vzťahu k druhým a identifikovať stereotypy vo svojom hodnotení druhých.

Výkonový štandard sa napĺňa prostredníctvom činností obsahových štandardov:

~ Určovanie prvkov obsahu mapy – čítanie mapy.

~ Vyhľadávanie objektov, trás a osvojovanie si základov merania vzdialeností na mape.

~ Rozpoznávanie druhov máp a príkladov ich využitia, osvojovanie si základov práce s nimi – všeobecno-geografická a tematická mapa (politická, turistická, dopravná).

~ Diskutovanie o právach dieťaťa, ktoré sa dodržujú alebo porušujú v prostredí žiaka.

~ Akceptovanie druhých takých, akí sú – uplatňovanie ústretovosti a rešpektu vo vzťahoch s druhými.

~ Reflektovanie zážitkov a odkrývanie hodnoty spolupráce a spolupatričnosti.

Pedagóg predstaví stručný príbeh detského utečenca, napr. mladého Hawdina, ktorý sa kvôli prenasledovaniu v domácej krajine z Kirkuku v Iraku cez Sýriu a Turecko dostal až do Londýna (IOM/ UNHCR: MALOLETÍ BEZ SPRIEVODU. Príručka pre učiteľov „nielen čísla“ – učebná pomôcka o migrácii a azyle v Európe. Brusel, 2009, s. 28-30.) Na politickej/satelitnej mape (napr. Google Maps) so žiakmi vyhľadá Kirkuk, Londýn, jednotlivé mestá v Sýrii, Turecku a možné trasy naprieč Európou do Londýna. V prvej fáze so žiakmi zrekonštruujú

geografickú faktografiu z príbehu, v druhej si ozrejmia kultúrne a občiansko-politické odlišnosti krajín, v tretej sa zamerajú na charakterové vlastnosti hrdinu, ďalších postáv a perspektívu vlastných možností žiakov konať podobne.

Príklady otázok pedagóga, ktoré kladie žiakom v štruktúre štyroch fáz reflexie:

1. Faktografický/vecný popis:

(Pomôžme si Google mapami.)

Kolko kilometrov musel Hawdin prejsť? Ktorými štátmi prešiel? Aké by si vybral alternatívne cesty? Aké prekážky (moria, pohoria) musel prekonať na tejto ceste? Kde prekročil hranice Európy? Prečo sa Hawdin rozhodol opustiť svoje rodné mesto? Ako sa mu cestovalo? Stretli ste sa už s pojmom kultúrny šok? V čom asi spočíval Hawdinov kultúrny šok? Ktorá inštitúcia mu nakoniec pomohla? Ako sa v rôznych krajinách dodržiavajú ľudské práva?

2. Občiansko-výchovná a etická reflexia:

Urobil Hawdin dobre, že odišiel z Kirkuku? Čo by sa asi stalo, keby neušiel zo svojej krajiny? A s čím v sebe zápasil na náročnej ceste? Má človek právo riskovať? Za akých okolností? Ako je dobré reagovať, keď stretne človeka, ktorý je na úteku? Ktoré inštitúcie pomáhajú ľuďom bez domova a migrantom?

3. Personalizácia:

Aké pocity v tebe vyvolávajú predstavy o Hawdinovej ceste do neznáma? Vy by ste sa vydali na cestu na jeho mieste? Aké vlastnosti by ste na to potrebovali? Keby si bol utečencom, ako by si chcel, aby sa druhí k tebe správali? A ako by si sa správal ty k druhým? Ako sa prejavuje to, že máš k druhým úctu?

4. Perspektíva vlastných možností:

Ktoré vlastnosti Hawdina v príbehu by si chcel mať a prečo? Ktoré cnosti potrebuješ na to, aby si sa zachoval správne voči ľuďom, ktorí nemajú domov? Čo by si mohol zmeniť na tvojom správaní k spolužiakom, aby si k nim bol úctivý? A k členom tvojej rodiny? Čo urobíš najbližší týždeň pre vyjadrenie toho, že miluješ svoj domov?

Pomôcka: porov. komponenty a štandardy nadpredmetového konceptu Charakter

Vytvorme si svoje mesto

Cyklus: 1. cyklus

Forma: vyučovací blok (aspoň 3 vyučovacie hodiny)

Ciele a výkonové štandardy VO:

1. Identifikovať javy, procesy, udalosti a osoby významné pre život žiaka, komunitu a obec.
 - ~ používať pojmy potrebné na orientáciu v miestnej krajine,
 - ~ mať prehľad o významných prírodných, kultúrnych a historických prvkoch vo svojom okolí,
 - ~ stručne opísať význam kľúčových osôb, úradov, inštitúcií, občianskych iniciatív a udalostí v komunite a obci.
2. S pomocou učiteľa využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií, osvojiť si základy spolupráce v skupine.
 - ~ získať a interpretovať informácie z obrazových zdrojov (obrázky, fotografie, ilustrácie, video) a veku primeraných textov umeleckej a vecnej literatúry,
 - ~ zaznamenať, porovnať a triediť informácie slovne, pomocou zápiskov alebo jednoduchých grafických organizérov,

- ~ podieľať sa v rámci skupiny na spoločnom riešení úlohy podľa predpísaného postupu,
 - ~ prezentovať výsledky svojej práce krátkym slovným opisom a v podobe nákresu, plagátu alebo modelu.
3. Rozlišovať a skúmať vzťahy medzi prírodným prostredím a činnosťou človeka na lokálnej úrovni, rozumieť potrebe starostlivosti o životné prostredie na príkladoch z miestnej krajiny.
- ~ rozpoznať vzájomné vzťahy medzi človekom a krajinou na príkladoch z miestnej krajiny.
4. Komunikovať s ľuďmi vo svojom okolí ohľaduplným a primeraným spôsobom.
- ~ vyjadriť svoje myšlienky a pocity na primeranej úrovni,
 - ~ vypočuť si myšlienky a názory druhých, rešpektovať ich spôsob uvažovania.

Stručný opis: Žiaci sa vžijú do tvorcov mesta a skladajú ho pomocou kariet (obrázkov) rôznych objektov a priestorov, ktoré sa v mestách bežne nachádzajú. Aktivita nabáda k premýšľaniu o funkciách mesta, o jeho priestorovom členení, o vzťahoch medzi základnými urbanistickými a krajinotvornými prvkami na veku primeranej úrovni. Počas práce v skupinách sa u žiakov rozvíja spôsobilosť spolupráce, komunikácie a riešenia problémov. Žiaci analyzujú a triedia informácie, spoločne tvoria návrhy riešení až dospejú k finálnemu rozhodnutiu o usporiadaní jednotlivých prvkov v nimi vytvorenom meste s vhodne navrhnutým životným priestorom. Cieľom je zároveň rozvíjať občiansku zodpovednosť za verejný priestor v obci. Prostredníctvom aktivity sa naplňujú viaceré ciele a výkonové štandardy vzdelávacej oblasti v integrovanej podobe.

Pomôcky pre skupinu: karty s obrázkami mestských budov a prvkov (je možné si ich stiahnuť na [tejto adrese](#) a prípadne prispôbiť), čisté papiere, ceruzky

Fázy vyučovacieho bloku (metóda E-U-R):

Evokácia

Žiaci sú uvedení do témy vyučovacieho bloku otázkou, aké budovy (napr. mestský úrad, nemocnica, škola) a prvky (napr. park, cintorín, rybník, les) sa nachádzajú v ich meste alebo obci. Ďalšie otázky učiteľa vychádzajú zo žiackych odpovedí a smerujú k uvedomeniu si priestorových vzťahov v meste a k hlbšiemu uvažovaniu o funkciách jednotlivých budov: *Na čo dané budovy a prvky v meste slúžia? Kde sa nachádzajú – v centre alebo na okraji mesta? Ktoré sú blízko pri škole? Ktoré sú, naopak, ďaleko? Komu patria/kto sa o ne stará? Na aké skupiny by sme ich mohli rozdeliť? Podľa čoho/akého kľúča?*

Úvodná fáza hodiny sa môže doplniť aj o aktivitu, v ktorej majú žiaci za úlohu pomenovať konkrétne budovy alebo prvky v obci, ktoré vidia na fotografiách v prezentácii alebo na vytlačených kartičkách. Aktivita má za cieľ rozvíjať u žiakov schopnosť pomenovať významné budovy a prvky v obci aj ich konkrétnymi názvami (napr. Kostol sv. Kataríny, Matejev dom, Sad Janka Kráľa, Záhorské múzeum).

Uvedomenie

Žiaci pracujú v skupinách, v ktorých skladajú svoje mesto z kartičiek (obrázkov) rôznych budov a prvkov. Na začiatku sa žiaci oboznámia s jednotlivými kartičkami a identifikujú, aké budovy a prvky sa na nich nachádzajú. Následne sa po jednom striedajú a postupne ukladajú nimi vybrané kartičky do vytváraného plánu mesta. Pred umiestnením kartičky musí každý žiak stručne opísať, čo sa na nej nachádza, aký to má v meste účel a prečo kartičku umiestňuje na ním vybrané miesto (napr. *Mám radnicu, v ktorej sídli primátor a rokujú v nej poslanci. Radnica býva uprostred mesta, preto ju dávam na námestie.*).

Postupne sa mesto zaplňa budovami a prvkami, ktoré majú rôznu funkciu (napr. obytnú, výrobnú, rekreačnú, obchodnú) a medzi ktorými existujú rôzne priestorové vzťahy. Žiaci na to reagujú a polohu už umiestnených kartičiek môžu počas vytvárania mesta po vzájomnej dohode meniť.

Žiaci sedia okolo nimi vytvoreného mesta a učiteľ sa s nimi rozpráva o tom, čo sa im na ich meste páči, čo nie, čo by radi zmenili. *Čo sa stane, ak by sme niektoré kartičky vymenili za iné, ako by to ovplyvnilo život v meste? V ktorej časti mesta bývajú ľudia, kam chodia za oddychom, zábavou, kde chodia nakupovať, kde pracujú a pod. V ktorej časti by chceli bývať samotní žiaci? Ak chcú žiaci do mesta niečo doplniť, môžu dostať priestor vytvoriť si vlastné budovy a prvky mesta, ktoré nakreslia na prázdne kartičky a následne umiestnia do plánu mesta (napr. detské zábavné centrum, skatepark, útulok pre zvieratá, základnú umeleckú školu).*

Ktoré kartičky (časti mesta) sú verejným priestorom? Na čo takéto priestory slúžia, ako sa odlišujú od súkromných priestorov, kto o nich rozhoduje a kto sa o ne stará (tematický celok: *Život obce a vzťahy v komunite, činnosť: Rozlišovanie súkromného a verejného priestoru na konkrétnych príkladoch v obci a jej okolí / Zhodnotenie využitia a udržiavania verejných priestorov na príklade žiakom známeho verejného priestoru*)? Vhodne zvolenými otázkami navádza učiteľ žiakov ku komplexnejším odpovediam. Žiaci prezentujú svoje názory a postrehy, navzájom sa dopĺňajú.

Reflexia

Skupiny žiakov si môžu svoje mestá vzájomne porovnať a diskutovať o nich. V čom sú podobné a v čom sa odlišujú? V diskusii si žiaci s pomocou učiteľa pripomenú, čo sa naučili, čo ich prekvapilo, ako sa im pracovalo v skupine, čo

im robilo problémy a v čom sa im darilo. Súčasťou reflexie môže byť aj uvažovanie žiakov nad tým, čo môžu urobiť nabudúce (pri podobnej úlohe) lepšie.

Tematická sonda

Cyklus: 2. alebo 3. cyklus

Forma: tematická sonda využíva aktívne učenie pomocou bádateľského prístupu v dejepisnom komponente – ideálne v prieniku s inými komponentmi. Vyžaduje formu práce, pri ktorej sa žiaci v poznávaní témy dostávajú hlbšie, nejde teda o šírku vedomostí, ale o dôkladnejšie poznanie. Zavádza sa od druhého cyklu a je možné ju realizovať napríklad na napĺňanie týchto cieľov (číslo) cez uvedené výkonové štandardy (odrážka):

1. Rozvíjať poznanie z oblasti spoločenských, geografických a historických procesov a javov.
 - ~ identifikovať význam historických udalostí, osobností a miest pamäti vo svojom okolí.
2. Samostatne využívať základné metódy získavania, analýzy a interpretácie informácií.
 - ~ klásť si základné bádateľské otázky (Čo to je?, Kde to je?, Aké to je?, Prečo to je?, Ako a kedy to vzniklo?, Aký to má vplyv? a i.) a hľadať na ne odpovede.
 - ~ rozlíšiť a vyhodnotiť rôzne zdroje informácií.
 - ~ získať informácie pre potreby vlastného bádania v detských encyklopédiách alebo na internete
 - ~ uskutočniť jednoduchý prieskum o názoroch na vybraný problém v komunite alebo v obci
 - ~ prezentovať svoje zistenia jasne a zrozumiteľne s využitím vhodných pojmov a pomocou vizuálneho spracovania

3. Porovnať zmeny života ľudskej spoločnosti v čase a priestore.
- ~ porovnať život v minulosti a v súčasnosti na príkladoch z regiónu a Slovenska
 - ~ mapovať miesta pamäti v regióne a na Slovensku.

Výkonový štandard sa napĺňa prostredníctvom činností obsahových štandardov:

V druhom cykle ŠVP sú v obsahovom štandarde dve tematické sondy.

- ~ *Tematická sonda – život a dielo osobnosti z regionálnych dejín (príprava expozície, simulovanie práce vybranej profesie súvisiacej so skúmaním minulosti).* (TEMATICKÝ DEŇ)
- ~ *Tematická sonda z regionálnej histórie – ochrana kultúrneho a historického dedičstva; interpretácia povesti, legendy, ľudovej piesne.* (TEMATICKÝ DEŇ)

Tematická sonda je efektívny vzdelávací nástroj, ktorý umožňuje žiakom hlbšie preskúmať konkrétnu historickú tému pomocou aktívneho učenia sa a bádateľského prístupu. Táto metóda je obzvlášť vhodná pre dejepis, ale môže byť úspešne integrovaná aj do iných vzdelávacích oblastí, čím podporuje interdisciplinárny prístup k vzdelávaniu. Implementácia tematickej sondy v dejepisnom komponente (a v prieniku s inými komponentmi) od druhého cyklu vzdelávania môže priniesť bohaté a podnetné vzdelávacie zážitky, ktoré žiakom pomôžu lepšie pochopiť svet okolo nich a rozvíjať dôležité zručnosti pre budúcnosť.

Žiaci a žiačky aktívne pátrajú po relevantných informáciách a následne ich interpretujú formou vlastnej expozície, simuláciou práce archivára, archeológa či etnológa a pod. Na úrovni regionálnej histórie je možné realizovať

prieskum o ochrane historicky významnej lokality či budovy – pričom sa dá využiť aj výkonový štandard „uskutočniť jednoduchý prieskum o názoroch na vybraný problém v komunite alebo obci“.

Tematické sondy je možné čiastočne realizovať v rámci tematického dňa, pričom príprava je dôležitý a dlhodobjší proces, samotný tematický deň sa sústreďuje na prezentáciu výsledkov bádania napr. žiakom iných tried či ročníkov, rodičom, komunite v obci a pod.

**Tematická sonda v 2. cykle:
Ochrana historicky významnej lokality či budovy**

Ciele tematickej sondy:

- ~ vzbudiť záujem o historickú pamiatku/budovu,
- ~ rozšíriť vedomosti o pamiatke/ach a prístupe k nim,
- ~ budovať povedomie o ochrane historického a kultúrneho dedičstva a o význame aktívnej participácie na ich zachovaní.

Žiaci sa už v prvom cykle stretli s témou najstaršej pamiatky v obci cez realizáciu činností v obsahovom štandarde *Pozorovanie zmien v čase na príklade ľudí, krajiny, budov a artefaktov a Pátranie po najstarších pamiatkach v obci, miestach pamäti (najstarší hrob na cintoríne, artefakty v rodine, historické budovy, pamätníky, staré stromy a pod.)* Tieto miesta vo svojom najbližšom okolí už poznajú. V druhom cykle sa zamerajú na prehĺbenie vedomostí o konkrétnej lokalite a kultivovanie postojov k významu a ochrane pamiatok.

V priebehu tretieho cyklu žiaci popri osvojovaní si vedomostí postupne nadobúdajú zručnosti a kompetencie historického povedomia pri realizácii týchto činností:

- ~ Tematická sonda z regionálnych dejín – pamätné miesta, pamäťové inštitúcie, pamätníky.
- ~ Tematická sonda z regionálnych dejín – miesta pamäti, príbeh z SNP.
- ~ Analýza umeleckého dobového a súčasného diela o totalite.
- ~ Diskutovanie o úlohe historickej pamäte pri vyrovnávaní sa s minulosťou.

Scenár tematickej sondy Ochrana pamiatok:

- ~ **Čo už vieme** – žiaci si za pomoci učiteľa vyberú konkrétnu pamiatku vo svojom okolí, zosumarizujú, čo už vedia a na základe prístupných zdrojov vyhľadajú základné informácie o nej.
- ~ **Dejepisná vychádzka** – žiaci s učiteľom realizujú dejepisnú vychádzku zameranú na obhliadku a analýzu aktuálneho stavu pamiatky podľa konkrétnych možností v najbližšom okolí (kaštieľ, zvonica, synagóga, artikulárny kostol, most, baňa, cintorín, mariánsky stĺp, hrad, továreň, pamätník, ...), prípadne využijú virtuálnu rekonštrukciu objektov na online platforme.

Žiaci pomocou výsledkov bádania v dostupných prameňoch (tieto podklady primerane veku žiakov ideálne pripraví učiteľ resp. usmerní žiakov na dostupné offline a online zdroje) odpovedajú na otázky: *Kedy bola táto pamiatka postavená? Kto ju dal postaviť? Za akým účelom? Aké postupy a materiály boli použité? Bola neskôr prestavaná? Prečo? Aký význam mala na tomto mieste vtedy a dnes? V akom stave je pamiatka dnes? Spája sa príbeh tejto pamiatky s významnou historickou osobnosťou a udalosťou? Je rekonštruovaná? Rešpektovala rekonštrukcia pôvodný vzhľad a sloh? Aké využitie má táto pamiatka dnes?*

V skupinách žiaci spracujú príbeh pamiatky výtvarne (koláž, komiks, fotografia, video) a ako novinový článok.

- ~ **Ochrana pamiatok** – možné spojiť návštevou pamiatkového úradu/múzea.

Žiaci odpovedajú na otázky: *Kto sa stará o túto pamiatku? (jednotlivci, obec, občianske združenie?) Poznáte pamiatkový úrad a jeho úlohu? Akú úlohu plní UNESCO pri ochrane kultúrneho dedičstva? Zistite, ktoré pamiatky vo vašom regióne a na Slovensku sú chránené a ako ich ochrana funguje. Prebieha aktuálne rekonštrukcia tejto pamiatky? Zistite, kto sa jej venuje a čo je dôvodom rekonštrukcie? Zistite, aké ocenenie môže získať projekt záchrany pamiatok – kto ho udeľuje a za čo. (Táto časť témy bude pre žiakov pravdepodobne nová, učiteľ pripraví podklady k vysvetleniu pamiatkovej ochrany.)*

Žiaci následne realizujú anketu v komunite/obci: Zistite formou ankety, aký postoj má miestna komunita k záchrane a ochrane kultúrneho dedičstva a vyhodnoťte ju.

Reflexia:

Uvedte aspoň tri dôvody, prečo je dôležité ochraňovať historické a kultúrne pamiatky. Vysvetlite, aký význam má pamiatka pre súčasný život a napr. pre turistický ruch v regióne? Uvedte príklady, ako dokážu staré budovy nájsť nový účel? Zamyslite sa a diskutujte o možnom využití schátranej pamiatky vo vašom okolí. Doplňte článok z prvej časti tejto úlohy o prehľad názorov na pamiatku a jej ochranu v miestnej komunite.

Počas aktivity je samozrejme dôležité zohľadniť kontext vzniku a rozdiely medzi priemyselnými, technickými, náboženskými či školskými stavbami/pamiatkami a i. Ak je v regióne viacero možností, je možné triedu rozdeliť do skupín a svoje zistenia budú žiaci na záver prezentovať navzájom a porovnájú výsledky svojich zistení.

Zasadnutie triedneho zastupiteľstva na tému *Separovanie odpadu v triede a škole*

Cyklus: 1., 2. alebo 3. cyklus
(V 1. cykle je vhodné realizovať v 3. ročníku.)

Forma: blokové vyučovanie

Ciele a výkonové štandardy VO:

1. Zapájať sa do prospešnej aktivity na úrovni triedy a školy.
 - ~ podieľať sa na uskutočnení opatrenia na zlepšenie života v triede a škole.
2. Rozlišovať a skúmať vzťahy medzi prírodným prostredím a činnosťou človeka na lokálnej úrovni, rozumieť potrebe starostlivosti o životné prostredie na príkladoch miestnej krajiny.
 - ~ uplatňovať šetrný vzťah k prírodným zdrojom a životnému prostrediu vo svojom okolí.
3. Komunikovať s ľuďmi vo svojom okolí ohľaduplným a primeraným spôsobom.
 - ~ vypočuť si myšlienky a názory druhých, rešpektovať ich spôsob uvažovania.

Výkonový štandard sa napĺňa prostredníctvom činností obsahových štandardov:

- ~ Realizácia jednoduchého prieskumu s cieľom identifikovať možnosti zlepšenia života a prostredia v triede, škole, obci a jej blízkom okolí.
- ~ Skúmanie vybraného problému v škole/v obci a jej okolí, ktorý je spôsobený nevhodnou činnosťou človeka (napr. znečisťovanie verejných priestorov, nelegálna skládka).
- ~ Poznávanie zmyslu pravidiel pre život ľudí.

Téma zasadnutia: Riešenie problematiky správneho separovania odpadu v triede i v škole.

Tejto aktivite predchádza účasť žiakov na zasadnutí obecného zastupiteľstva, prípadne sledovanie vedenia schôdze online. Vhodné je aj pozvanie členov obecného zastupiteľstva do školy a fiktívna ukážka zasadnutia.

V prvom vyučovacom bloku, ktorý predchádza samotnej aktivite zasadnutia triedneho zastupiteľstva, žiaci v 3 – 4-členných skupinách pripravujú prezentáciu o separovaní odpadu a odprezentujú ostatným.

V druhej časti bloku si žiaci zvolia za pomoci učiteľa predsedu, podpredsedu, poslancov, verejnosť. Vytvorí sa dve skupiny. Prvú tvoria: predseda, podpredseda, poslanci, druhú skupinu tvorí verejnosť. Zaznamenajú situáciu so separovaním odpadu v triede – zistenia zapisujú do pripravenej tabuľky na *pozorovacom hárku*. Sumarizujú zistenia obidvoch skupín pozorovateľov.

Následne za pomoci učiteľa/facilitátora pripravujú *program triedneho zastupiteľstva*. Učiteľ vystupuje v role facilitátora a pred zasadnutím samostatne s každým žiakom/členom zastupiteľstva i žiakmi/verejnosťou rozoberie ich rolu.

V druhom vyučovacom bloku prebieha zasadnutie. Učiteľ spojí lavice, aby vytvoril priestor „zasadnutia za okrúhlym stolom“. V úvode zasadnutia prebehne prezentácia o potrebe separovať odpad. Žiaci si ju pripravujú vopred. Predseda triedneho zastupiteľstva vedie rokovanie.

Poznámka: Do funkcie predsedu by mal byť zvolený žiak/žiačka, ktorý/ktorá disponuje čo najvyššími spôsobilosťami viesť zasadnutie. Je dôležité, aby učiteľ facilitoval voľbu do jednotlivých rolí v tejto aktivite úvodným predstavením, čo rola zahŕňa. Ide o pocit úspechu žiaka a o zdôraznenie, že každá rola je v aktivite dôležitá.

Priebeh zasadnutia: otvorenie, privítanie prítomných, podpis prezenčnej listiny, predstavenie programu, ktorý tvorí riešenie problematiky separovania odpadu. Predseda vedie rokovanie. Po prezentovaní situácie v škole nasleduje hľadanie riešení, ako situáciu zlepšiť. Členovia triedneho zastupiteľstva vedú diskusiu (diskusné metódy, situačné metódy) a zapisujú si svoje návrhy na riešenie situácie (metóda riešenia problémových úloh). Následne si úlohy rozdelia a budú na nich v nasledujúcom období pracovať (kooperatívna spolupráca).

Učiteľ facilituje rokovanie a hlasovanie o záveroch rokovania, napríklad nimi môžu byť:

- ~ pripraviť prezentáciu o správnom separovaní odpadu,
- ~ vypracovať pokyny k separovaniu odpadu a zavesiť ich na viditeľnom mieste v triede,
- ~ separovať v triede odpad podľa pokynov a vzájomne sa kontrolovať,
- ~ po istom čase zabezpečiť hliadku, ktorá preverí separovanie odpadu v triede/celej škole,
- ~ uvedomiť si, ako ja sám/sama môžem prispieť k zvyšovaniu úspešnosti snáh o separovanie odpadu,
- ~ zvolanie opätovného zasadnutia a diskusia o účinnosti zavedených opatrení.

Nadväznosť v 2. cykle: V 2. cykle v 4. ročníku môže zasadnutie triedneho zastupiteľstva v tejto téme pokračovať. Predmetom záujmu bude zaznamenanie a návrh riešenia situácie so separovaním odpadu v obci. Výsledkom môže byť vypracovanie spoločného vyhlásenia triedy zastupiteľstvu obce k riešeniu problematiky so separovaním odpadu v obci, čím naplníme cieľ: *Aktívne sa angažovať v aktivitách na skvalitnenie fungovania školy a/alebo obce (10. cieľ).*

Nadväznosť v 3. cykle: téma odpadu sa v 3. cykle môže zamerať na globálne súvislosti – plasty v oceánoch, textilný odpad, elektronický odpad etc. a smerovať k diskusii o konzumnej spoločnosti a o spôsoboch, ako odpadu tvoriť čo najmenej, ako venovať ešte funkčné predmety ďalej – charita, zorganizovať swap etc.

Hodnotenie žiakov v oblasti *Človek a spoločnosť* je veľmi komplexný proces vzhľadom na rôznorodé zastúpenie obsahov a výkonov vzťahujúcich sa nielen k ich kognitívnemu rozvoju.³ Hodnotenie má potenciál pomôcť motivovať žiaka k učeniu, využíva sa na ďalšie plánovanie vlastného napredovania, overí, čo žiak vie a čomu rozumie, ako dokáže aplikovať poznatky a využiť ich v riešení rôznych situácií bežného života. Žiaci napredujú, ak pochopia cieľ svojho učenia sa, kde sa vo vzťahu k nemu nachádzajú a ako ho môžu dosiahnuť.

Hodnotenie žiakov má rôzne formy, od národných testovaní až po individuálne slovné hodnotenie žiaka. Oblasť ČaS nie je oblasťou, ani zoskupením vyučovacích predmetov, ktoré podliehajú medzinárodným alebo národným testovaniam, a zároveň zo svojej podstaty má potenciál podporovať celkový osobnostný rast žiakov.

Hodnotenie teda podporuje učenie, pocit úspešnosti aktívne zapojenie žiaka do procesu učenia, pozitívnu spätnú väzbu a napomáha rozvíjať pozitívne postoje žiakov. Hodnotenie v tejto VO má podporovať aj pozitívne sebapoňatie a sebarozvoj každého žiaka, či už s nižšími alebo vysokými predpokladmi

na zvládnutie obsahu predmetu ČaS. Cieľom hodnotenia je, aby sa žiak naučil hodnotiť nielen svet, ale predovšetkým sám seba. Je potrebné viesť žiaka k tomu, aby videl svoje silné stránky, ukázať mu, kde robí chyby a v čom sú príčiny jeho chýb, aby ich dokázal odstrániť, teda ho **viesť k sebahodnoteniu**.

Vzdelávacie štandardy VO *Človek a spoločnosť* majú veľký potenciál horeuvedené charakteristiky hodnotenia napĺňať, pretože sú orientované širokospektrálne do štyroch rôznych komponentov, ktoré pokrývajú rôzne oblasti poznávania a rozvoja osobnosti. Dôležité je, že hodnotenie žiakov nemožno zamieňať iba s preverovaním vedomostí. Učiteľ v rámci každého komponentu hodnotí úroveň **kognitívnej domény** žiaka a zjednocujúcim prvkom je hodnotenie **socio-emocionálnej i konatívnej domény** (prosociálne správanie, proaktivnosť a iniciatíva, motivácia, osobné úsilie žiaka). V rámci VO ČaS sa v hodnotení reflektuje aj osobný pokrok žiaka v hodnotovej a postojovej oblasti.

V treťom cykle hodnotenie reflektuje **úroveň zvládnutia konkrétnych vzdelávacích obsahov** v rámci jedného komponentu, aj prepájanie (integráciu) obsahov jednotlivých komponentov.

³ Všeobecným a komplexným sprievodným materiálom k hodnoteniu na ZŠ je Hodnotenie žiakov v základnej škole – komplexný hodnotiaci systém (2024).

Hodnotenie má viaceré formy a je možné využívať ich v kombinácii. Učiteľ môže žiaka pozorovať, pričom sleduje, ako svoju prácu vykonával, ako o tom hovorí a čo zistil. Formuluje také úlohy, na ktorých žiak demonštruje, čo nové sa naučil, akú spôsobilosť získal. Učiteľ poskytuje žiakom príležitosti prezentovať svoje poznanie rôznymi spôsobmi, či už tvorbou mapy alebo diagramu, ústnou odpoveďou, prezentáciou projektu, portfóliom, písomnou prácou alebo aj hraním rolí. Výrazne sa využíva formatívne hodnotenie.

Samostatnou, často prehliadanou, kapitolou v hodnotení je problematika otázok. Je dôležité aplikovať dialogický prístup pre čo najvyššiu aktivizáciu a zaangažovanie žiakov. Učiteľ by mal formulovať otázky tak, aby mali potenciál rozvíjať vyššie kognitívne procesy žiakov. Spôsob polozenia otázky predikuje jednoduchú odpoveď (Majú ľudia v každej krajine sveta rovnaký prístup k pitnej vode?), alebo jej zodpovedanie vyžaduje viac úsilia (Prečo nie je v každej krajine rovnaký prístup k pitnej vode?). Je dôležité klásť rôznorodé a zrozumiteľne formulované otázky, oslovovať všetkých žiakov rovnocenne, nechať dostatok času na premyslenie a formuláciu odpovede a nadväzovať ďalšími otázkami. Počas vyučovacej hodiny kladie učiteľ rôzne otázky – uzavreté, ale aj také, ktoré podnecujú myslenie a zapájajú žiakov. Žiaci tak majú možnosť lepšie rozumieť rozvíjajúcemu sa poznaniu. Otvorené otázky môžu byť formulované nasledovne:

- ~ *Ako si môžeme byť istí, že...?*
- ~ *Čo je iné a čo je rovnaké...?*

- ~ *Prečo je niekedy/vždy pravda/nepravda, že...?*
- ~ *Ako vieme, že...?*
- ~ *Ako by si vysvetlil...?*
- ~ *Čo nám to hovorí o...?*
- ~ *Prečo si navrhol, aby...?*

Otvorené otázky vyžadujú od žiaka, aby premýšľal pred tým, ako odpovie.

Učiteľ si vytvorí hodnotiace kritériá na základe ŠkVP, typu výstupu a individuálnych možností žiakov. Hodnotenie sa realizuje na hodnotovej škále, napríklad: pokrok (v konkrétnom výkonovom štandarde) je nebadateľný, začínajúci, rozvíjajúci sa, rozvinutý, úplný. Počet stupňov na škále má byť nepárny (nemusí ich byť vždy päť). Úroveň žiakovej kompetencie je vyjadrená popisom prejavov žiaka. Žiaci majú poznať podmienky a kritériá hodnotenia vopred, napríklad na začiatku školského roka, polroka, tematického celku.⁴

Rozdiel v očakávanom výkone je možné ilustrovať na dvoch príkladoch:

- ~ Žiak vie vymenovať svetadiely a ukázať polohu kontinentov na mape sveta a glóbusu.
- ~ Žiak vie uviesť dôvody, prečo je na niektorých miestach povolené parkovanie, ale na iných nie.

Vzhľadom na aktuálny stav v základných školách je v hodnotení vo VO *Človek a spoločnosť* nutné si vyjasniť niekoľko nasledujúcich otázok.

⁴ Pri prechode zo známkovej klasifikácie na slovné hodnotenie môže byť pomôckou pre učiteľa aj popis jednotlivých stupňov známkovej klasifikácie a slovného hodnotenia v platnom Metodickom pokyne pre hodnotenie žiakov v základných školách. Učiteľ si obsahy vzdelávania vo VO *Človek a spoločnosť* preniesie do slovného popisu jednotlivých stupňov a to mu pomôže pri hodnotení.

Ako pristupovať k hodnoteniu žiakov v jednotlivých cykloch?

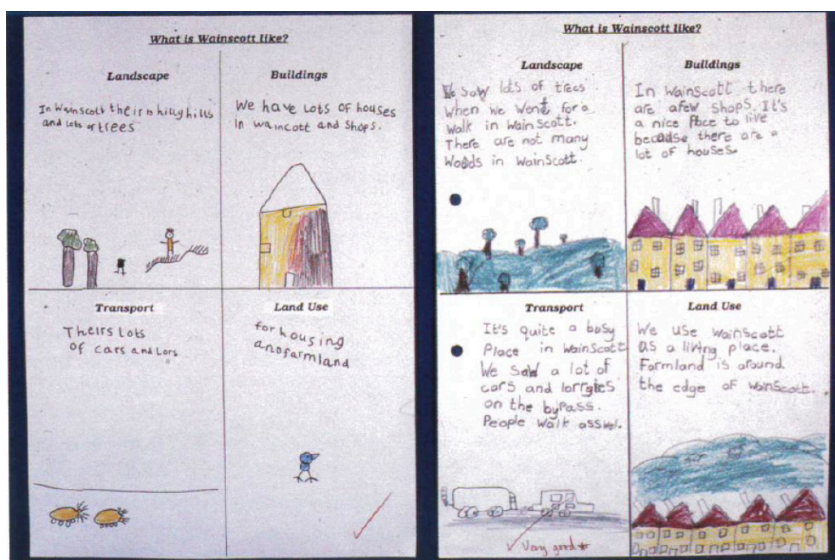
V prvom cykle sa hlavný dôraz kladie na motivačnú funkciu hodnotenia, a preto najvhodnejším spôsobom je slovné hodnotenie, prípadne kombinované hodnotenie. V slovnom hodnotení učiteľ vyjadruje podstatný pokrok vzhľadom na napĺňanie výkonového štandardu v jednotlivých obsahoch. Slovné hodnotenie nemá byť

intuitívne, ale už od 1. cyklu sa má opierať o jasne stanovené kritériá. Nasledujúci príklad (Obr. č. 1), v ktorom má žiak zakresliť a opísať, aké je jeho okolie, ilustruje rôznu verbálnu aj grafickú úroveň zvládnutia zadania. Na tomto základe učiteľ hodnotí nižšiu, strednú alebo vyššiu úroveň splnenia zadania.

V druhom cykle je vhodné využívať kombinované hodnotenie, vo 4. ročníku s prevahou slovného hodnotenia a klasifikáciu známku doplnenú o slovný

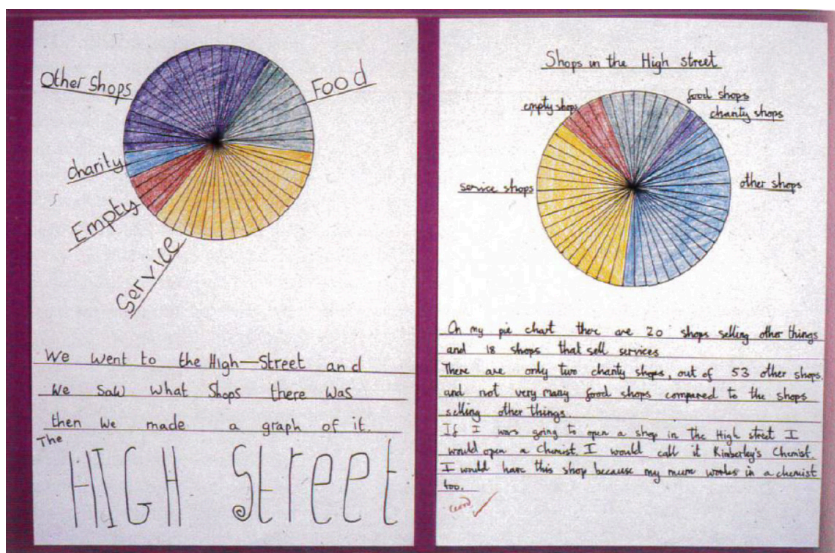
komentár. Je žiaduce neupustiť úplne od slovného hodnotenia, pretože to dáva žiakovi adresnejšiu spätnú väzbu a pomáha mu pracovať s chybou. Aplikácia tohto prístupu môže byť použitá v nasledujúcej ukážke (obr. č. 2). Táto opäť demonštruje rôznu úroveň odpovedí žiakov. V tomto zadaní ide o preukázanie schopnosti vizualizovať dáta tzv. koláčovým grafom a doplniť ich o slovný popis (Zastúpenie obchodov na High ulici).

V treťom cykle spôsob hodnotenia závisí aj od toho, či sa škola rozhodne pre integrovaný, čiastočne integrovaný predmet alebo samostatné predmety. Každý komponent v treťom cykle aj v hodnotení reflektuje vlastné špecifiká.

Obr. 1: Rôzna úroveň zvládnutia zadania

Zdroj: Scoffham, 2010, s. 319

Obr. 2: Rôzna úroveň zvládnutia zadania

Zdroj: Scoffham, 2010, s. 318

Ako pristúpiť k hodnoteniu v jednotlivých komponentoch VO človek a spoločnosť vo vzťahu k výslednému hodnoteniu predmetu?

Tri komponenty – geografický, dejepisný, občiansky majú výraznú teoretickú resp. kognitívnu zložku, eticko-osobnostný komponent má integrovanú kognitívno-afektívnu. To je potrebné zohľadňovať aj v kritériách hodnotenia. Formulácia štandardov sleduje nielen kognitívne, ale aj afektívne, sociálne a konatívne výstupy a prejavy žiakov. Hodnotenie nemá byť vyjadrené len kvantitatívne (známkou, percentuálne alebo bodovaním) – jeho zmyslom je dávať žiakovi spätnú väzbu aj na jeho priebežnú činnosť.

Ako žiakov hodnotiť, aby učiteľ napomáhal skutočnému rozvoju žiaka?

Hodnotenie žiakov na hodinách nesmie byť taxatívnu kontrolou exaktne vytýčených kritérií (checklist) – učiteľ si ponecháva priestor aj pre vlastnú intuíciu, založenú na vlastných skúsenostiach, poznaní konkrétneho žiaka, expertnosti a profesionalite. Dôležitou súčasťou hodnotenia je popisné zhrnutie o konkrétnej práci žiaka s ohľadom na jeho individuálny posun. Jednotlivé výstupy rozmanitých činností sa ukladajú do portfólia, ktoré na konci školského roka (alebo v kratšom časovom úseku) reprezentuje pokrok žiaka.

Aké druhy hodnotenia sú vhodné v eticko-osobnostnom komponente?

Predmet etická výchova sa spravidla nehodnotí známkou, záleží však na rozhodnutí pedagogickej rady školy s ohľadom na kontext a situáciu výučby.

Hodnotenie činnosti a výkonov žiaka v eticko-osobnostnom komponente VO je predovšetkým formatívne, dávajúce spätnú väzbu a podnety na zlepšovanie a rast. Pri hodnotení tohto komponentu žiak nemusí byť výborný výlučne vo vedomostiach (kognitívna zložka výkonov) na to, aby mohol byť hodnotený pozitívne (napr. za rast v oblasti kooperácie v skupine, empatie a solidarity, v angažovaní sa za dobrú vec a pod.). Je vhodné využívať celé spektrum evaluačných prístupov: hodnotenie učiteľom, sebahodnotenie, hodnotenie spolužiakom/ spolužiačkou.

Príklady hodnotenia žiakov v modelových aktivitách zo 4. kapitoly:

Aktivita: Zmena perspektívy – Vertikálny pohľad

Aktivita rozvíja kognitívnu stránku a neprekračuje do socio-emocionálnej zložky rozvoja žiaka. Zároveň však platí, že v začiatkoch rozvíjania tzv. mapovej gramotnosti ide o kombináciu produktívnych a efektívnych stimulov a prirodzeného zrenia žiaka. Z toho vyplýva, že žiak musí sám vykonať dané úlohy, aby mal možnosť prekonávať vývinové obmedzenia; no zároveň platí, že séria cvičení nemusí priniesť absolútny úspech a želanú zmenu – v tomto prípade schopnosť zakresliť okolie z vtáčej perspektívy. Tento fakt má pre hodnotenie zásadný význam, pretože sa nedá jednoducho klasifikovať podľa úrovne zvládnutia/nezvládnutia zakreslenia istých prvkov. Žiacke náčrty, a aj neúspešné pokusy je možné **zbierať do portfólia**, ktoré ilustruje pokrok žiaka v čase, pričom má možnosť opätovne vrátiť a opakovať dané cvičenia.

Hodnotenie kognitívnej roviny je možné realizovať prostredníctvom rôznych kategórií otázok: *Prečo vytvárame plány? Komu slúžia? V akých situáciách plán potrebujeme? Čo sa z neho dozvieme? Ako sa líši plán od leteckej snímky?*

Vieme zistiť z plánu, koľko času nám približne trvá cesta z miesta A do miesta B? (čas potrebný na 50/100/300 m/1 km pešou chôdzou by malo byť predmetom vyučovania ešte v nižšom ročníku, rovnako ako možnosť "vidieť", koľko je asi 50/100 m/1 km). Je možné položiť a hodnotiť aj otázku *Čo je to plán?* (neskôr mapa), avšak iba v prípade odhalenia odpovede cez vlastnú činnosť (induktívnym postupom). Odpovede žiakov by nemali byť formulované ako "plán je...", ale "plán si predstavujem ako...". Cieľom vyučovania je, aby žiak vysvetlil daný jav, objekt, činnosť vlastnými slovami demonštrujúc pojem na príklade. Hoci je žiak schopný aj vecného všeobecného verbálneho opisu pojmu, nie je cieľom, aby sa ho učil naspamäť bez porozumenia, pretože s ním ešte stále pracuje na úrovni slova.

Aktivita: Cesta za lepším životom

Príbeh umožňuje učiteľovi facilitovať žiakov pri konštruovaní ich faktických a metodologických vedomostí (geografického poznania a narábania s mapou), ale aj sprostredkovať žiakom náročnú skúsenosť hľadajúceho dospelávajúceho človeka, ktorá im je v mnohom podobná, hoci pochádzajú z iného prostredia. Aktivita v sebe spája napĺňanie dvoch cieľov VO a zodpovedajúcich výkonových štandardov, naprieč tromi komponentmi VO (geografického, občianskeho, eticko-osobnostného), a tak aj hodnotenie činností bude pozostávať z viacerých zložiek.

Pri plnení výkonových a obsahových štandardov cieľa č. 2 učiteľ bude hodnotiť hlavne výkon v oblasti kognitívnych schopností žiaka (čítanie mapových znakov, určovanie geografickej reality na základe mierky, vysvetlenie súvislostí cesty protagonistu príbehu s rozmiestnením vybraných javov na mape); pri plnení cieľa č. 5 bude učiteľ hodnotiť preukázanú schopnosť žiaka rešpektovať dôstojnosť druhých bez

ohľadu na ich kultúrnu, náboženskú a sociálnu príslušnosť a spolupracovať s nimi. V hodnotení aktivity sa tiež zameriame na kvalitu interakcie v triede (skupine) a dáme priestor aj hodnoteniu žiakom navzájom.

Štyri fázy reflexie umožnia učiteľovi využiť viaceré prístupy k hodnoteniu. Prvá a druhá fáza reflexie súvisí s vecnými poznatkami, vedomosťami a analytickými zručnosťami žiakov, ktoré bude hodnotiť; tretia a štvrtá fáza reflexie odkazuje na vnútornú reflexiu žiaka k vlastným postojom, vlastnostiam, k vlastnej súčasnej i možnej budúcej etickej praxi. Kritériá hodnotenia preto sústredíme na kognitívnu, afektívnu aj konatívnu doménu. Na kognitívnej úrovni ide o stručné zhrnutie odkazu príbehu – *klúčová myšlienka, pointa, ponaučenie, zdôvodnenie, morálny apel*. V afektívnej doméne sledujeme postoje, ktoré žiaci zaujali k téme (mieru zvnútorňovania a personalizácie) a do akej miery žiaci vedia svoje postoje *zdôvodniť* (primerane veku). Na konatívnej rovine zhodnotíme *vonkajšie prejavy* žiakov, skutky rešpektu a spolupráce, ako aj mieru plnenia úloh, ktoré majú žiaci vykonať v čase mimo vyučovania.

Súčasťou aktivity môže byť vypracovanie výstupu, ktorý sa stane súčasťou portfólia. Kultivovanie charakteru, postojov a hodnôt je dlhodobý proces, preto portfólio je dobrým referenčným nástrojom na sledovanie vlastného rastu žiaka i na posúdenie jeho úsilia, tvorivosti a dôslednosti pri plnení zadaní.

Aktivita: Tematická sonda v dejepisnom vzdelávaní – Ochrana historicky významnej budovy

Kurikulum 2023 vychádza z koncepcie historickej gramotnosti, ktorá predpokladá osvojenie si rôznorodých zručností s dôrazom na vyššie úrovne Bloomovej taxonómie. To v praxi znamená,

že žiaci si osvoja poznatky a vedomosti z oblasti dejín a zároveň zručnosti práce s týmto obsahom – analytické, hodnotiace, prezentačné a evaluačné. Vyvážené zastúpenie výkonových štandardov z kognitívnej aj afektívnej domény kladie dôraz na také postoje a hodnoty, ktoré sú žiaduce pre život v demokratickej spoločnosti.

Tento prístup vyžaduje zmenu zamerania hodnotenia nielen na osvojenie si samotných faktografických vedomostí, ale aj zručností analyticky a kriticky myslieť, vyhodnocovať súvislosti v správnom kontexte, argumentovať, prezentovať a zastať morálne postoje a hodnoty.

Viacere ciele a štandardy sú zamerané na spoluprácu žiakov práve preto, aby sa vytvoril priestor na komunikáciu, rešpekt, schopnosť dohodnúť sa a pod., čo je pre ich ďalší život kľúčové.

Hodnotenie v dejepisnom vzdelávaní má reflektovať na jednej strane výsledok (formálne hodnotenie), ale aj cestu, ktorou sa k tomuto výsledku žiak dostal (neformálne hodnotenie).

Ako príklad uvádzame hodnotenie *spôsobu a výsledku* práce na tematickej sonde. V hodnotení si všimáme viacero kritérií, pričom odporúčame využívať škálu s vyšším rozsahom ako je 1 – 5:

Tabuľka hodnotenia tematickej sondy:

Kognitívna doména	Faktografická presnosť, komplexnosť informácií o vybranej historickej pamiatke	1-10
	Porozumenie kontextu - napr. začlenenie faktov do dobových reálií	
	Analytické schopnosti - výber, využitie a zhodnotenie zdroja informácií - historických prameňov	
	Štruktúra práce - logické členenie a konzistencia	
	Výsledok bádateľskej práce - hľadanie informácií z rôznorodých zdrojov a ich vyhodnotenie	
Psychomotorická doména	Prezentácia výstupu ~ kvalita vizuálneho spracovania ~ kvalita jazykového prejavu ~ kreativita a originalita (napr. využitie obrazového materiálu, schém, nákresov, máp etc.)	
Afektívna a konatívna doména	Postojové a hodnotiace výstupy - v prípade ochrany pamiatok ide o postoj k historickému a kultúrnemu dedičstvu a k jeho ochrane	
	Spolupráca v tíme, rozdelenie úloh, dopĺňanie sa, vzájomná komunikácia - aktívna participácia k téme ochrany pamiatky	
Celkové hodnotenie vypracovania tematickej sondy		

Pri realizácii tematickej sondy žiaci využívajú bádateľský prístup, ktorý vyžaduje primeraný spôsob hodnotenia. Uvádzame spôsob hodnotenia bádateľskej otázky – teda kvality odpovede. Žiaci v tematickej sonde môžu spracovať len faktografickú rovinu (nižšia úroveň), alebo aj realizovať mini anketu, či a prečo ľudia v okolí vnímajú napr. stavbu, pamätník alebo sochu ako významnú. V druhom cykle je dôležité podporiť záujem o dejiny a o ich význam, pričom sa kladie dôraz na orientáciu vo vedomostiach, ale rovnako aj na rozvoj afektívnej domény vo forme vzťahu k ochrane dedičstva a konatívnej domény

– napr. zorganizovanie spomienkovej akcie na úrovni školy, v treťom cykle sa konatívna doména môže rozvíjať ako brigáda na záchranu pamiatky, organizovanie exkurzie pre mladších žiakov, ... a pod. (pod vedením pedagóga).

V treťom cykle je jedna z tematických sond zameraná na *regionálne dejiny – príbeh novovekej stavby alebo osobnosti*, čo je príležitosť rozvíjať kompetencie a zručnosti z tematickej sondy v druhom cykle a kladieme vyšší dôraz na argumentačnú rovinu a postojovú zložku, ako uvádza ukážka (Obr. 3).

FÁZE 3 10 minut		
Práce na úkolu 2		
Úkol 2 lze pojmát volně. V podstatě by mělo jít o přenos schopností a dovedností získaných v prvním úkolu na další situace a na lokální perspektivu. Fotografie slouží opět spíše jako evokace, mají žáky provokovat ke komplexnějšímu uvažování o dějinách ve veřejném prostoru, případně jako podklad a inspirace pro školní projekt, jež by mapoval například památníky a jejich dnešní funkci v okolí školy.		
III. Hodnocení badatelské otázky		
úroveň	popis (žák/žákyně)	příklad odpovědi
nízká	Je schopen/schopna uvést příklady významných pomníků a památníků ve svém městě.	V mé obci je pomník obětem I. světové války, je zajímavé, že je na něm mnoho německých jmen a i nápisy jsou v němčině.
střední	Popíše dynamiku interpretace dějin ve veřejném prostoru.	Ulice, kde se nachází naše škola, byla ve 20. století několikrát přejmenována, za komunismu se jmenovala Fučíkova. Fučík zde měl i pamětní desku, ta po roce 1989 zmizela. Mí prarodiče tvrdí, že je dobře, že se ulice tak již nejmenuje.
rozvinutá	Interpretuje proměny dějin ve veřejném prostoru, dynamiku dějin chápe jako součást kulturního dědictví, je schopen/schopna na základě argumentů posuzovat přítomnost dějin ve veřejném prostoru.	Během 20. století se v českých zemích několikrát proměnila interpretace dějin, což se projevilo i na sochách a památnících. Příkladem jsou například komunističtí politici, kteří z veřejného prostoru po roce 1989 zmizeli. Zajímavým příkladem jsou památníky Rudé armády, které někde zmizely, někde zůstaly nebo jsou dokonce opravené. Dle mého názoru je dobře, že se některé pomníky Rudé armádě zachovaly, nejde ani tak o připomínku událostí 2. sv. války, ale spíše toho, jak velké množství těchto památníků po roce 1945 v českých zemích bylo.

Obr. 3: Ukážka hodnotenia kvality odpovede na bádateľskú otázku.

Zdroj: Kol. aut.: *Soudobé dějiny, příručka učitele badatelského dějepisu, Plzeň 2022, s. 159*

Aktivita Zasadnutie triedneho obecného zastupiteľstva

Pri hodnotení žiakov je potrebné, aby si učiteľ uvedomil, že nejde o hodnotenie vedomostí o separovaní odpadu, zároveň však sú predpokladom k tomu, aby žiak dokázal hodnotiť a overovať situáciu v súvislosti s témou. Vo vzťahu k téme separovania odpadu v tejto aktivite ide teda o hodnotenie vyšších úrovní kognitívnych procesov (podľa Bloomovej taxonómie – od aplikácie po hodnotenie a tvorivé myslenie žiaka). Pri kognitívnej doméne sa hodnotí aplikácia vedomostí o separovaní odpadu do prezentácie, správnosť používania faktografických poznatkov o druhoch odpadu, spôsobe triedenia, jeho potrebe vzhľadom k ochrane životného prostredia, atď. Ďalšou súčasťou hodnotenia je ovládanie prostriedkov na prípravu prezentácie (rozloženie informácií na plagáte, vo vyšších ročníkoch práca v programe Power-point, prípadne aj iných, napr. Canva). Pri plánovaní programu zastupiteľstva sa hodnotí v prvom cykle práca podľa predloženého vzoru programu, v druhom a treťom cykle ovládanie postupnosti jednotlivých bodov programu zasadnutia. Ďalším kritériom je poznanie kompetencií v jednotlivých rolách členov zastupiteľstva a prítomných osôb na zasadnutí.

Druhou rovinou hodnotenia sú schopnosti žiakov spolupracovať, dodržiavať pravidlá vedenia dialógu, rešpektovať názory iných, schopnosť argumentovať. Ide teda o socio-afektívnu doménu.

Treťou rovinou hodnotenia žiakov je konatívna doména, ktorá v rámci tejto aktivity zahŕňa hodnotenie činností vyplývajúcich zo záverov zasadnutia.

Hodnotenie žiakov prebieha v čase, môže byť realizované na škále:

- ~ Žiak je pasívny, nezapája sa
- ~ Žiak rozumie pravidlám, dohode, ale aktívne ju neplní
- ~ Žiak rešpektuje pravidlá a dohodu na základe vonkajšej motivácie (vyzvanie, odmena)
- ~ Žiak samostatne dodržiava pravidlá a dohodu na základe vnútornej motivácie
- ~ Žiak spolupracuje s ostatnými na napĺňaní dohody
- ~ Žiak inšpiruje ostatných a hľadá ďalšie riešenia.

Uvedené príklady hodnotenia jednotlivých aktivít ukazujú potenciál vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* komplexne rozvíjať osobnosť žiaka. Kritériá hodnotenia majú byť zamerané rovnomerne na všetky stránky rozvoja osobnosti žiaka.⁵ Kognitívna zložka nie je izolovaným cieľom vzdelávania, ale je predpokladom a prostriedkom na rozvíjanie afektívnej domény (hodnôt a postojov) a konatívnej domény (správania). V tomto procese má učiteľ/učiteľka vo vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* nezastupiteľnú rolu.

5 Detailne je téma kritériálneho hodnotenia rozpracovaná v kapitole 2.2 v dokumente [Metodika-k-hodnoteniu.pdf](#) (vzdelavanie21.sk) s. 27.

Spríevodca zmenami vo vzdelávacích oblastiach

**Spríevodca zmenami vo vzdelávacej
oblasti Človek a spoločnosť**

Autori:

PaedDr. Monika Brozmanová, PhD.
Mgr. Zuzana Danišková, PhD.
Mgr. Peter Farárik
Mgr. Mária Harmaňošová
doc. PhDr. Adriana Kičková, PhD.
RNDr. Peter Likavský, CSc.
doc. PhDr. Andrej Rajský, PhD.

Recenzentky:

PaedDr. Adriana Gondová
PaedDr. Barbora Ulrichová

Jazyková úprava:

doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.

Grafické spracovanie:

Miroslav Lukačovič

Vydalo: NIVaM
Vydanie: prvé
Formát: elektronicky
Rok vydania: 2024

ISBN: 978-80-565-1634-8
EAN: 9788056516348

